

Makale Künyesi (Araştırma): Sisnelioğlu Özer, İ. (2024). Aziz Mahmud Hüdâyî'nin "kimseler hüsnünü vasf eyleyemez" mısraıyla başlayan ilahisine Abdülhay Celvetî'nin şerhi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 473-500.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1449085>

AZİZ MAHMUD HÜDÂİYÎ'NİN "KİMSELER HÜSNÜNİ VASF EYLEYEMEZ" MISRAIYLA BAŞLAYAN İLAHİSİNE ABDÜLHAY CELVETÎ'NİN ŞERHİ

İlknur SİSNELİOĞLU ÖZER¹

ÖZET

Sözlüklerde "açma, ayırma, yarma" anlamlarına gelen "şerh", bir konuda sözlü veya yazılı olarak yapılan açıklamaları karşılamaktadır. Muhtasar metinlerde bulunan kapalı ifadeleri açmak, çeşitli yönleriyle ele alarak bu ifadelerin maksudunu ortaya koymak, örneklerle çoğaltarak derin manalarını açığa çıkarabilmek maksadıyla kaleme alınan bir telif türü olarak literatürde yer almaktadır. Osmanlı coğrafyasında Türkçenin yanı sıra Arapça ve Farsça eserler de kaleme alındığından bu dönemde yazılmış şerhlerin genel itibarıyla tercüme özelliğine sahip olduğu görülmektedir. Bu tür eserler, şerh geleneğinde geniş bir alana sahiptir ancak Türkçe eserlere yazılmış olan şerhler de literatürde önemli bir yer tutar. Makalede bu tür şerhlerden bir eser ele alınmıştır. Metin, Türkçe manzum tasavvufî bir esere yazılmış mensur bir şerh örneğidir.

17. yüzyılın büyük Türk mutasavvıf şairlerinden olan Aziz Mahmud Hüdâyî, Celvetiyye tarikatının kurucusudur. Çok sayıda Türkçe ve Arapça eseri bulunmakla birlikte birçoğuna tercüme, şerh ve haşiyeler yazılmıştır. İlahi formunda yazdığı şiirleri ise yüzyıllar boyu bestelenerek tekkelerde icra edilmiştir. Bu çalışmada Aziz Mahmud Hüdâyî'nin halifelerinden, Saçlı İbrahim Efendi'nin oğlu Abdülhay Celvetî'nin, şeyhine ait "Kimseler hüsnünü vasf eyleyemez" mısraı ile başlayan ilahisine yazmış olduğu mensur şerh ele alınmıştır. Abdülhay Celvetî'nin makaleye konu olan şerhi dışında kaynaklarda Fetih Sûresi Tefsiri, Kur'ân-ı Kerim'den bazı sûrelerin tefsiri, Kaside-i Bürde Tercümesi, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bir ilahisine şerhi ile Hacı Bayram Veli'nin bir şiirine şerhi yer almaktadır. Bir dîvânçesi olduğu da zikredilmekle birlikte henüz bu esere ulaşılamamıştır. Dîvânçe ve Hz. Hüdâyî'nin gazeline yazmış olduğu şerh dışında sözü edilen eserlerin tamamı üzerinde çalışmalar yapılmış ve yayınlanmıştır.

Abdülhay Celvetî, eserinde Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait olan ilahiyi, sanatsal boyutu ile değil muhteva yönüyle ele almıştır. Gelenek üzere kısa bir besmele, hamdele ve salve ile başladıktan sonra sebep-i teşrihe geçilmiş olduğu görülmektedir. Mukaddimenin ardından şerhe başlanmıştır. Şerhte kaynak metnin edebî/sanatsal yönünden ziyade tasavvufî derinliği üzerine yoğunlaşmış; vezin, kafiye gibi yapısal özelliklerinden bahsedilmemiştir. Evvelâ kaynak metnin tamamı yazılmış, ardından her bir mısra'ı teker teker açıklanmıştır. Şârih bazen de mısraları çeşitli söz öbeklerine, kelimelere hatta bazen harflere bölerek izah

¹ Dr. ilknurozerr@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5852-761X>

etmiş; böylece parçadan bütüne doğru giden bir şerh yöntemi tercih etmiştir. Şiiri şerh ederken âyet-i kerîme ve hadîs-i şeriflerin yanında sıklıkla Hüdâyî'nin başka şiirlerinden de iktibaslarla başvurularak delillerle anlatımın zenginleştirilmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca şârih Abdullah Herevî, İbnü'l-Fârız, Ebû Hanife, Ali b. Osman el-Ûşî, Seyyid Nesîmî, Nâbî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den de iktibaslar yapmıştır.

Makalede öncelikle kısaca Türk edebiyatında şerh geleneği hakkında; ardından Abdülhay Celvetî, şeyhi ve anne tarafından dedesi Aziz Mahmud Hüdâyî hakkında bilgi verilmiş ve eserin tanıtımı ile transkripsiyonlu metni sunulmuştur. Eserin ulaşılabilen tek nüshası Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde 37177 numarada kayıtlıdır. Toplam on varaktan oluşan eserde Aziz Mahmud Hüdâyî'nin mezkûr ilahisi tasavvufi olarak şerh edilmiştir. Kaynaklarda Abdülhay Efendi'nin, Hüdâyî'ye ait başka bir ilahiyi şerh ettiği belirtilmekte ve bu esere ulaşılamamış olduğu zikredilmektedir. Makaleye konu olan şerh metni, Hz. Hüdâyî'ye ait belirtilenden farklı bir ilahinin şerhi olması bakımından şerh literatüründe bir boşluğu dolduracak niteliktedir. Ayrıca bu durum bize Abdülhay Celvetî'nin, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin iki ilahisini şerh etmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Abdülhay Celvetî'nin eserlerinin ve şerh metodunun genel çerçevesinin çizilebilmesi bakımından da çalışmanın kaynaklara katkı sağlaması öngörülmektedir. Her ne kadar yazmada yıpranmadan kaynaklı yer yer eksiklikler bulunsa da metin muhtevası açısından dikkate değerdir.

Anahtar kelimeler: Abdülhay Celvetî, Celvetiyye, Hüdâyî, şerh, gazel, ilahi.

GİRİŞ

Arapça "açma, ayırma, yarma" anlamlarına gelen "şerh", "Bir kitabın ibâresini yine o lisanında veya bir lisan-ı âhirde tafsil ü izah ederek müşkülâtını açma" demektir (Şemseddin Sâmî, 2009, s. 773). Şerh, bir konuda sözlü veya yazılı olarak yapılan açıklamalara dendiği gibi, aynı zamanda bir ilim dalında meşhur olmuş genellikle muhtasar metinlerdeki kapalı ifadeleri açmak, eksik bırakılmış husus varsa bunları tamamlamak, hatalar varsa bunları belirtmek ve örnekleri çoğaltmak gibi maksatlarla ortaya çıkmış olan bir telif türüdür. Şârihler genellikle açıklanmaya muhtaç metnin müellifinden farklı kişiler olmakla birlikte bazen şair veya yazarın da kendi metnini şerh ettiği görülmektedir (Şensoy, 2010, s. 565-567).

Osmanlı coğrafyasında Türkçenin yanında Arapça ve Farsça da kullanıldığından bu dönemde yazılmış olan şerhlerin büyük bir kısmı bu dillerden tercüme özelliği göstermekte; dolayısıyla Arapça-Farsça edebî eserlere yazılmış Türkçe şerhler şerh literatürünün önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Şerh türünde kaleme alınmış eserler, manzum ve mensur olabilmektedir. Edebiyatımızda Türkçe manzum metinlerin şerhlerinin muhteva merkezli ilerlediği ve metnin belirleyicisinin de tasavvuf konuları olduğu görülmektedir (Ceylan, 2010, s. 555).

Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında şerh geleneğinin XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaşıp klâsik hâlini aldığı bilinmektedir. Türkçe şerh geleneği bu yüzyılda yaygınlaşmaya başlamış olmakla birlikte daha önceki yüzyıllara tarihlenen birtakım şerhler de bulunmaktadır. Mehmed b. Âşık Selmân el-Lakzî'nin XV. yüzyıl sonunda Şâtıbî'nin tecvîd ile ilgili kasidesini manzum şekilde Türkçeye aktardığı *Keşfü'l-Me'ânî*

adlı eseri şerh olarak değerlendirilen en eski çalışma sayılmaktadır (Yazar, 2011, s. 41, 42).

XVI. yüzyılda ise Türkçe şerh yazılan metinlerin çeşitliliği artmakla birlikte şârihlerin sayısında da ciddi derecede bir artış gözlemlenmektedir. Bu yüzyılda edebî hüviyeti hâiz eserlerin şerhleri dışında kelâm, kıraat, hadis, tecvid, lügat, astronomi ve tıp gibi ilmi metinler de şerh edilmiştir. Ayrıca bu yüzyılda Türkçe şerh edilen edebî metinlerin başında Farsça klasikler yer almaktadır. Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî*'si, Sa'dî'nin *Gülîstan*'ı, *Hâfiz Dîvânı* ve Nizâmî, Attar, Molla Câmî gibi isimlere ait eserler birçok kişi tarafından Türkçe şerh edilmiştir (Yazar, 2011, s.44).

XVII. yüzyıldaki şerh faaliyetlerinin bir önceki yüzyıla göre sayıca artmış olduğu görülmektedir. İsmail Rusûhî Ankaravî (ö. 1041/1631) bu yüzyılın en önemli şârihidir. Hz. Şârih lakabıyla ünlenen İsmail Ankaravî dışında bu yüzyılda Abdülmecid-i Sivâsî (ö. 1049/1639), Şifâ'î Mehmed Dede (ö. 1082/1671-72), Abdullah Bosnevî (ö. 1054/1644), Aksaraylı Rızâ'î (17. yy) gibi şârihler de ön plandadır (Yazar, 2011, s.49). Makale konusunun da bir örneğini teşkil ettiği, Türkçe tasavvufî manzûmelere yapılan şerhlerde Niyâzî-i Mısrî (ö. 1694) Yûnus Emre'nin iki şiirine yazdığı şerh ile; Şeyhülislâm Feyzullâh Efendi (ö. 1703) Hacı Bayrâm'ın bir şathiyesine yazmış olduğu şerh ile öne çıkarken Abdülhay Celvetî Üsküdarî (ö. 1705) de bu yüzyıldaki şerh literatüründe kendini göstermektedir. Ayrıca bu yüzyılda muamma şerhlerinin yazıldığına da tanık olmaktadır (Yazar, 2011, s. 48).

XVIII. yüzyıl ise şerh faaliyetlerinin sayıca en fazla olduğu yüzyıldır. İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), Mekkî Mehmed Efendi (ö. 1212/1797), Şeyh Gâlib (ö. 1213/1799) gibi isimler bu yüzyılda ön planda görülmektedir (Yazar, 2011, s.49, 50). Türkçe tasavvufî metinlere yapılan şerhler bu yüzyılda Salâhî-i Uşşâkî (ö. 1197/1783), Müstakimzâde Süleyman Sadeddin (ö. 1202/1788) ve İsmail Hakkı Bursevî ile zirve noktasına ulaşmıştır (Yazar, 2011, s. 54).

1. ABDÜLHAY CELVETÎ

Babası Saçlı İbrahim Sıdkı Efendi, İzmitli Solakbaşı Mustafa Ağa'nın oğludur. Annesi Şerife Fatma Hanım'ın ise Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretlerinin kızı olduğu zikredilmektedir (Yılmaz, 2016, s. 51). İbrahim Efendi, 1626'da Hz. Hüdâyî'den hilafet aldıktan sonra Silistre'ye, ardından da Edirne'ye memur edilmiştir. 23 Mart 1661'de âlem-i bekâya intihal eden Saçlı İbrahim Efendi, Edirne'deki dergâhın hazîresinde medfûndur (Vassâf, 2006, s. 34, 35; Ayvansarâyî, 2012, s. 135).

Abdülhay Efendi, Edirne'de dünyaya gelmiştir. Babasının yanında yetişmiş, bir müddet sonra da Celvetiyye tarikatından hilafet almış ve bugün Bulgaristan sınırları içinde yer alan Alâeddin Efendi zaviyesinin şeyhliğine getirilmiştir. Babasının, Edirne Sultan Selim Camii vaizliği vazifesini devam ettirdiği sırada vefatı üzerine bu caminin vaizliği ve tekke şeyhliğine getirilmiştir. 1686'da İstanbul'a davet edilerek Kadırğa'daki Sokullu Mehmed Paşa Zaviyesi şeyhliğine, 1688'de ise Eminönü Vâlîde Camii vaizliğine getirilmiştir. Selâmi Ali Efendi'nin 1691'deki intikâlinin ardından Üsküdar Aziz Mahmud Hüdâyî Âsitânesi'ne şeyh olan Abdülhay Efendi, on dört yılı aşkın süre boyunca bu vazifesini ifâ etmiştir. Hüdâyî Dergâhı'nın on birinci şeyhi olarak 16 Kasım 1705'te

dâr-ı bekâya irtihal eylemiş ve Halil Paşa Türbesi'nde, Halil Paşazâde Mahmud Bey'in yanına defnedilmiştir (Özcan, 1988, s. 227, 228; Ayvansarâyî, 2012, s. 100; Vassâf, 2006, s. 41, 42; Bursalı, 1972, s. 56; Süreyyâ, 1996, s. 114; Şeyhî, 2018, s. 2711, 2712). XVII-XVIII. yüzyıllar arasında Üsküdar'da yaşamış olan Senâyî Hasan Halvetî, Abdülhay Efendi'nin vefatından iki sene önce büyük bir hastalığa yakalandığını zikretmektedir (Tatçı, 2009, s. 361, 361).

Sefîne-i Evliyâ'da "âlim, âbid, zâhid, mücâhid, şeyh-i fâzıl ve mürşid-i kâmil" (Vassâf, 2006, s. 42) bir zât olarak tarif edilmiş olan Abdülhay Celvetî, Celvetiyye tarikatının önde gelen şahsiyetleri arasında zikredilmektedir. Şeyhî Mehmed Efendi ise onu "talâkat-i lisân ve selâmet-i beyân ile meşhûr, ehl-i takvâ ve müteverri', tâbi'-i sünnet ve müteşerri', kürsî-nişîn-i va'z u tezkîr, güher-nisâr-ı hadîs ü tefsîr, zuhr-ı kalbden tahkîka kâdir, meclis-i va'zı hırmen-i cevâhir-i nevâdir, mazanne-i kerâmet, pîr-i şâhib-i himmet" olarak tarif etmiştir (Şeyhî, 2018, s. 2712). Abdülhay mahlası ile yazdığı ilahilerinin büyük bir kısmı bestelenmiş olup kendisi Yunus Emre, Eşrefzâde Rûmî ve Niyâzî-i Mısri gibi şiiirlerine en çok beste yapılan şairler arasındadır. Abdülhay Celvetî'nin eserleri kaynaklarda *Tefsîr-i Sûre-i Feth (Fethü'l-beyân li husûli'n-nasri ve'l-fethi ve'l-emân)* (Maden, 2017, s. 207-240), *Tefsîr-i Ba'z-ı Suver-i Kur'âniyye* (Maden, 2018, s. 1726-1758), *Terceme-i Kasîde-i Bürde* (Ayçiçeği, 2017, s. 223-265), *Şerh-i Gazel-i Hacı Bayram Velî* (Türkoğlu, 2018, s. 163-179), *Şerh-i Gazel-i Hazret-i Hüdâyî ve Dîvânçe* (Bursalı, 1972, s. 56; Vassâf, 2006, s. 35)² olarak zikredilmektedir (Vassâf, 2006, s. 42; *TDEA I*, 1977, s. 19, 20).

Şiiirlerinde "Abdülhay, Abdî, Abdullâhî" mahlaslarını kullandığı (Kurtoğlu, 2006, s. 76) ve birçok mecmuada da ilahi ve şiiirlerinin yer aldığı bilinmektedir (Ayçiçeği, 2007, s. 224).

2. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ

Asıl adı Mahmud, mahlası Hüdâyî'dir. "Hidayete ve doğru yola mensup" manasına gelen bu mahlasın kendisine şeyhi Üftâde Hazretleri tarafından verilmiş olduğu söylenmektedir. Cüneyd-i Bağdâdî nesebinden gelme ve seyyid soylu olduğu rivayet edilmektedir (Yılmaz, 2016, s. 20). Hz. Hüdâyî'nin seyyidliği ile ilgili bu kamya şu dizelerinden varılmaktadır:

"Ceddim u pîrim sultan
Sensin ya Rasûlallâh" (Hüdâyî, 2005, s. 95)

Doğum yeri ve tarihi ile ilgili kaynaklarda muhtelif bilgiler bulunmakla birlikte Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Koçhisar'da doğup Sivrihisar'da büyüdüğü bilinmektedir. Doğum tarihi ise yaklaşık olarak 1541 yılına tekabül etmektedir (Yılmaz, 2016, s.21, 22). Medrese tahsilini İstanbul Küçük Ayasofya Medresesi'nde Nâzırzâde Ramazan Efendi'nin muîdi olarak sürdürürken bir yandan da Halvetiyye tarikatına mensup Nüreddinzâde Muslihuddin Efendi'nin sohbetlerine devam etmiştir. Nâzırzâde Ramazan

² Kaynaklarda Abdülhay Celvetî'nin şiiirlerinin toplandığı bir dîvânçesi olduğu zikredilmekteyse de bu esere henüz rastlanmamıştır.

Efendi Edirne'deki müderrislik, Mısır ve Şam'daki kadılık görevlerini ifâ ederken dahi Hüdâyî'yi yanından ayırmamıştır. Hz. Hüdâyî hocası ile birlikte Mısır'da iken Halvetiyye tarikatının Demirtaşıyye kolundan Kerîmüddin el-Halvetî'den "usûl-i esmâ" terbiyesi görmüştür. Mısır'dan dönüşlerinde (1573) Bursa Ferhâdiye Medresesi'ne müderris ve Câmi-i Atîk Mahkemesi'ne nâib tayin edilmiş ancak üç yıl sonra hocası Nâzırzâde Ramazan Efendi'nin vefatı ile derin bir üzüntü içerisinde resmî görevlerinden ayrılarak Şeyh Muhyiddin Üftâde'ye intisap etmiştir. Üç yıl gibi kısa bir sürede seyr ü sülûkunu tamamlayan Hüdâyî Sivrihisar'a halife tayin edilmiştir. Burada altı ay kadar kaldıktan sonra şeyhini ziyaret için Bursa'ya dönmüş ancak bu ziyaret sırasında Üftâde Hazretleri vefat etmiştir (Yılmaz, 2016, s.24-29).

Şeyhinin vefatından sonra ailesini alarak Rumeli'ye giden Aziz Mahmud Hüdâyî, bir süre sonra İstanbul'a dönmüş; 1589 yılında Üsküdar'daki Hüdâyî Dergâhı'nın bulunduğu yeri satın alarak dergâh mescidinde hizmet etmeye başlamış, perşembe günleri ise Üsküdar Mihrimah Sultan (İskele) Camii'nde vaazlarına devam etmiştir (Yılmaz, 2016, s. 30-32).

Kendi yaptırdığı zaviyesinde irşad faaliyetlerine devam etmekte iken, yaşı doksanı aştığında 3 Safer 1038/1 Ekim 1628'de âlem-i cemâle göçmüş olan Hz. Pîr Aziz Mahmud Hüdâyî, zaviyesinde bizzat kendisinin yaptırdığı türbeye defnedilmiştir (Yılmaz, 2016, s. 48).

Hüdâyî Dergâhı havastan avama kadar her zümreden insan ile dolup taşmış, bu dergâhta pek çok ilim, fikir, devlet adamı ile şeyh ve sanatkâr yetişmiştir. Evliyâ Çelebi, sohbetiyle müşerref olduğunu bildirdiği Aziz Mahmud Hüdâyî için "yedi padişah mübarek ellerini öpmüşlerdir... 170 bin müride izin vermişlerdir. O asrın kutbu idi" demiştir (Evliyâ Çelebi, 2008, s. 438). Vefat ettiğinde altmışa yakın halifesi bulunduğu zikredilen Aziz Mahmud Hüdâyî, halifeleri ve sayısı otuzu bulan eserleri ile Anadolu ve Balkanlardaki tasavvufî cereyan üzerinde büyük bir etki sağlamıştır (Yılmaz, 1991, s. 339).

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin, yaşadığı devirden bugüne dek şöhreti devam etmiştir. Gönülleri âbâd eden bir zât olarak kaynaklarda "kutbü'l-aktab, sâhib-i zaman, mürşid-i kâmil" gibi unvanlarla anılmaktadır. *Vâkıât, Nefâlisü'l-mecâlis, Câmi'ü'-fezâil ve kâmi'u'r-rezâ'il, Miiftâhu's-salât ve mirkâtü'n-necât, Keşfü'l-kınâ' 'an vechi's-semâ', el-Mecâlisü'l-va'ziyye, Hâşiye Kuhistânî fi şerh-i fikh-ı Keydânî, Tarîkat-nâme, Mektubât, Dîvân-ı İlâhiyât* başta olmak üzere çok sayıda Arapça ve Türkçe eser telif etmiştir. Eserlerinin kütüphanelerde kayıtlı birçok nüshası bulunmakla birlikte büyük bir kısmına da şerh, tercüme ve hâşiyeler yazılmıştır. Daha çok ilahi tarzında şiirler yazmış olan Hüdâyî, sade ve hikemî bir üslup takip etmiştir. İlahilerinin büyük bir kısmı yaşadığı dönemde ve daha sonra birçok kişi tarafından bestelenerek yüzyıllar boyunca tekkelerde okunmuştur (Yılmaz, 1991, s. 340).

3. ESERİN TANITILMASI

3.1. Fizikî Özellikleri

Eserin bulunabilen tek nüshası Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi 37177 numarada "Şerh-i Gazel-i Hüdâyî" ismiyle kayıtlıdır. Eserin yazı türü nesta'liktir.

Toplam 10 varaktan oluşan eserin her varığında 18 ila 21 arası satır bulunmaktadır. Metin siyah mürekkeple yazılmış, teşrih geleneğinde kullanılan “zîrâ, ba’dehu, ya’nî, ma’lûm ola ki” gibi kalıp ifadeler için ise kırmızı mürekkep tercih edilmiştir. Dış kapak ölçüleri 205x140 mm, metin ölçüleri 170x105 mm olarak belirtilmekle birlikte sayfaların birbirine zımba ile tutturulmuş olduğu görülmektedir. Yapılan katalog taramalarında başka nüshasına rastlayamadığımız eserin makaleye konu nüshası oldukça yıpranmış vaziyettedir. Özellikle varakların üst kısımlarında, yaklaşık beş altı satırın okunmasını imkânsız kılacak derecede rutubet ve mürekkep dağılması mevcuttur. Bu bölümlerin tahminen okunmuş olan kısımları [] (köşeli parantez) içinde belirtilmiş, okunamamış olanları ... (üç nokta) ile ifade edilmiştir. Metinde varak numaraları ise [] (köşeli parantez) içinde gösterilirken satır numaraları () (parantez) içinde ifade gösterilmiştir.

Eserin müellif hattı olup olmadığı ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Fevâid kayıtlarında Abdülhay Celvetî'nin vefatında sonra yaşamış olan, Ebûbekir Kânî Efendi, Bursalı Rahmî, Fıtnat Hanım ve Fennî'nin beyitleri bulunmaktadır. Kânî'ye ait olan “Duyunca maqdem-i teşrihin Âdem şulb-i pâkinden/Değişdi habbeğe heştî cinânî yâ Resûlallâh” (Kânî, 2017, s. 46) beyti Bursevî ‘Abdülmü’min Efendi ismiyle kaydedilmiştir. Fıtnat Hanım'ın bir beyti ve Fennî'nin ona olan cevabı ise şu şekilde kaydedilmiştir:

“Fıtnat Hânım

Cefâ-yı zaḥm-ı çarḥa sîne ger faşş-ı nigîn-âsâ
Murâd-üzre cihânda nâm u şân u şöhret isterseñ

Cevâb-ı Fennî

Taşarruf eyle dilde Fenniyâ bu ma’nî-i bikri
Zifâf-ı cümle-i nazm-ı ‘arûs-ı Fıtnat isterseñ”³

Bursalı Rahmî'nin ise “Kâtib-i kudret ki Yûsuf-şüretin itdi raqam/Şekl-i yâri yazmaq için imtiḥân itdi qalem” beyti isimsiz bir şekilde yer almaktadır (Tılfaroğlu ve Temur, 2018, s. 1083).

3.2. Eserin Muhtevâsı, Şerh Usûlü ve Dil Özellikleri

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şerhe konu şiiri Dîvân-ı İlahiyyat'ta yer almaktadır (Hüdâyî, 2005, s. 303-305). Bursalı, Abdülhay Efendi'nin, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin “İsteyen yârin hâk ide vârin” mısraı ile başlayan ilahilerine şerh yazdığını belirtmiş olsa da bizim elimizdeki şerh bu ilahiye ait değildir (Bursalı, 1972, s. 56). Bu durum bize Abdülhay Celvetî'nin, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin başka bir ilahisini de şerh etmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Eserde Abdülhay Celvetî, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin 11’li hece ölçüsüyle (6+5) kaleme aldığı “Kimseler hüsnüni vaşf eyleyemez” mısra’ı ile başlayan ilahisini şerh etmiştir. Eserin dîbâcesinde yer alan,

³ “Taḥayyül eyle dilde Fenniyâ bu ma’nî-i bikri
Zifâf-ı nev-‘arûs-ı nazm-ı pâk-i Fıtnat isterseñ” (Alagöz, 2017, s. 107-117)

"... Umarım ki bu 'acַz ü kuşûr ile Hâzret-i Pîr bu 'abd-i fakîri seccâdelerinde iskâna nice kabûl buyurdularısa..." [2a]

"...Binâen 'alâ hazâ bu derd-mend 'Abdülhay dahı seccâde-i 'azîze geçürüp iclâs-ı şâhibü'l-luṭf ve'l-kerem 'Azîzüm hâzretlerinüñ kerem ü ihsânlarıdır..." [2b]

İfadelerinden ve 10a numaralı varakta bulunan tarih metninden, Abdülhay Celvetî'nin, bu şerhi şeyhlik vazifesini ifâ ettiği sırada yani hicrî 1111 yılının cemaziyelevvelinde (1699-1700) yazdığı anlaşılmaktadır.

Abdülhay Celvetî, şerhine gelenek üzere kısa bir besmele, hamdele ve salve ile başladıktan sonra sebep-i teşrihe geçer. Bu bölümde, şerhlerin genelinde olduğu gibi kalıplaşmış ifadelerle ve genel bir sebeple karşılaşmaktayız. Abdülhay Celvetî Pîr-i Tarîk Hz. Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin mana dolu bu ilahisini mutasavvıflardan herhangi birinin şerhe teşebbüs etmediğini, bu sebeple de manalarının gizli kaldığını ifade etmektedir. Bu sebeple bazı arifler kendisinden bu sözlerin manalarını sual etmiş, o da bu şerhi kaleme almıştır.

"Ve ba'dehu ol havâşş-ı dürr-i haḳîkat ve ol kuṭb-ı dâ'ire-i tarîkat ve ol merked-i nokta-i ma'rifet ve ol vâşıl-ı sırr-ı vahdet 'azîzimüz ve pîr-i tarîkimüz Hâzret-i Maḥmûd Efendi olmuşdur. Beyne'l-havâş ve'l-'avâm Hüdâyî el-Üsküdarî kudde sırrihu el-laṭîf, fuḳarâ-yı tarîka-i 'aliyye-i Celvetiyye'yi irşâda baḥr-i 'irfânlarında şadr-ı nuḥbe-i ma'rifetlerinden dürrer-i faḥre ihrâcında fâ'ik olduklarını meş'ar-ı cevelân-ı taḫ'-ı pür-envârlarından ḥâşıl bir ḡazel-i ra'nâ ve ilahî-i pür-ma'nâ ki bu âna gelince bu lisân üzere 'urefânıñ birinden mesmû'a olmayan kelimât-ı ḡâmiẓa ile beyân buyurduklarında 'urefâ-yı mutasavvıfîñ ve zurefâ'-i kâmilinden birisi bu kelimât-ı ḡâmiẓanıñ ḥalline taşaddî itmeyüp şöylece mestür ḳalmaḡın ḥullân-ı şafâ ve ihvân-ı bâ-vefâdan ba'z 'arifler bu haḳîr-i pür-taḳşîr ya'ni 'Abdülhay fakîrden kelimât-ı mezkûreniñ ma'nâ-yı laṭîfinden su'âl buyurduklarında cevâbımız inşâ'-Allâh ma'rifet ü vüs'atımız mertebesi ḳaleme getürelim olmaḡla vefâ'en lil-'ahdi ḥasebüt-tâḳate ancak bu mertebe fetḫi müyesser oldı." [1b]

Bu girişin ardından Aziz Mahmud Hüdâyî'nin, şerhini yapacağı ilahisine yer vermiş ve kısa bir mukaddime ile sözlerine devam etmiştir.

"Kimseler hüsnünü vaşf eyleyemez
Zâtından güzeldür sultānum Mevlâ
Ḥaḳ'dan ḡayrı Ḥaḳ'dan söz söyleyemez
Zâtından güzeldür sultānım Mevlâ

Eger 'arş u ferş ü levḫ ü ḳalemdir
Eger cinn ü melek beni-Âdem'dür
Cümlesi reşḫa-i baḥr-i keremdür
Zâtından güzeldür sultānım Mevlâ

'Alemler mevcidür baḥr-i vücüduñ
İnsândur zübdesi ol kenz-i cüduñ
'Ayn-ı haḳîkatla olsun şuhüduñ
Zâtından güzeldür sultānım Mevlâ

Taglîî iderse ger zâhirde keşret
Bâtin gözüyle bak görünür vahdet
Hüsündendür bunca âşâr-ı kudret
Zâtından güzeldür sultânım Mevlâ

Fırsat geçer aldanma kıl ü kâle
Yalvar Hakk'a iriş kaşr-ı kemâle
Hüdâyî mazhar ol nûr-i cemâle
Zâtından güzeldür sultânım Mevlâ" [1b-2a]

Şârih mukaddimede bir hikâye ile fasih söz söyleyebilmenin önemine dikkat çekmiştir. Hikâyede köle pazarında satılmaya götürülen bir oğlandan bahseder. Köle olarak satılmak üzere pazara götürülen bu oğlan fizikî olarak türlü ayıplarla doludur ancak lisanı öyle pak ve fasihtir ki konuşmaya başladığında ağzından adeta inciler dökülür. Bu sebeple bu oğlan yüklü bir eder karşılığında satın alınır. Abdülhay Celvetî, kendisini bu oğlana benzetmekte ve her fiilin ayıplarla dolu olduğundan, zahirdeki hiçbir işinin tarik-i Celvetiyye'ye yakışır biçimde olmadığından bahsetmektedir. Abdülhay Celvetî'ye göre Hz. Pîr Aziz Mahmud Hüdâyî tarafından kendisine seccadenişîlik pâk ve fasih lisanı sayesinde tevdi edilmiştir. Ancak seccadeye oturmuş olmanın yeterli gelmediğini düşündüğünden, lisanından ve bu şerhi yazmasından muradı hulefa-i kâmilin zümresine de dahil olmaktadır.

Mukaddimesine cömertliğiyle ünlü Hâtem-i Tâ'î'den bir hikâye ile devam eden Abdülhay Celvetî, Hâtem-i Tâ'î'nin zavallı bir fakiri cümle ekâbirânın başına geçirdiğini anlatır. Hikâyeye göre buna kederlenen büyükler olayın hikmetini sual eyler ve Hâtem-i Tâ'î cevap olarak aslında fakirin başa geçmeye muktedir olmadığını, onu başa geçmesinin sebebinin ancak kendi ihsan ve keremi olabileceğini söyler. Abdülhay Celvetî de seccadeye geçişinin tıpkı hikâyede anlattığı fakir gibi ancak Hz. Pîr'in lutfu olabileceğini ifade etmekte ve bu mertebeye lâyük olabilmeyi dilemektedir.

Abdülhay Celvetî bu mukaddimenin ardından şerhe başlamaktadır. Şerhte kaynak metnin edebî/sanatsal yönünden ziyade tasavvufî derinliği üzerine yoğunlaşmış; vezin, kafiye gibi yapısal özelliklerinden bahsedilmemiştir. Evvelâ kaynak metnin tamamı yazılmış, ardından her bir mısra'ı teker teker açıklanmıştır. Şârih bazen de mısraları çeşitli söz öbeklerine, kelimelere hatta bazen harflere bölerek izah etmiş; ardından parçadan bütüne doğru giden bir şerh yöntemi tercih etmiştir.

Şiiri şerh ederken sözlerine çeşitli alıntılarla deliller göstermiş ve anlatımı zenginleştirmiştir. Bu alıntılar arasında âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler bulunmakla birlikte sıklıkla Hüdâyî'nin başka şiirlerine de yer verilmiştir. Ayrıca şârihin Abdullah Herevî, İbnü'l-Fârız, Ebû Hanife, Ali b. Osman el-Üşî, Seyyid Nesîmî, Nâbî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den de iktibaslar yaptığı görülmektedir.

Bazı edebî metinlerin şerh edilmesinde dil ve edebiyat öğretimi gayesi güdülmüş ve bazı şerhler özellikle dil ve edebiyat öğretimindeki açığı kapatmıştır. Sözlüklerle birlikte dil öğreniminde önemli fonksiyonlara sahip olan bu şerh metinleri çoğunlukla Arapça fıkıh, kelâm, hadis ve Farsça Sâdî ve Hâfız şerhleridir (Hülya Canpolat, 2006, s. 113). Konumuz olan eser her ne kadar Arapça veya Farsçaya mensup bir metni şerh etmese de

Abdülhay Celvetî'nin, Hüdâyî'nin gazelini şerh ederken yapmış olduğu iktibasların Arapça ve Farsça olduğunu ve iktibas ettiği bu şiirleri de zaman zaman gramer açısından yaptığı çözümlenmelerle şerh ettiğini görmekteyiz. Örneğin İbnü'l-Fârız'ın Tâ'iyeye'sinde geçen bir beytin Arapça gramer açısından çözümlenmelerini yaparak şerhine zenginlik katmış olduğunu görmekteyiz (Abdülhay Celvetî 3a).

Eserin dîbâcesinde de ariflerin kaynak metin olan ilahiden sual buyurdıklarını belirten Abdülhay Celvetî, şerhinde yer yer soru-cevaplara başvurarak konuyu açıklama ihtiyacı duymuştur. Bunun yanı sıra da âdet olduğu üzere sık sık "pes, ya'nî, niteki, el-ma'nâ, el-cevâb, ba'dehu, ma'lûm ola ki, zîrâ, mâ-hasal" gibi kalıp ifadelerle şerhini sürdürmüştür.

Şârih, şerhinin bittiğini "El-ḥamdülillâhi Te'âlâ şerhimüz ve kaşîdemüz temâm oldı" cümlesiyle bildirmiş ve "Du'âya şürû' idelim" diyerek dua kısmına geçmiştir. Abdülhay Celvetî'nin, duasını Aziz Mahmud Hüdâyî'nin meşhur duası ile bitirmiş olduğu görülmektedir. "...her birini âfât-ı dehrden maşûn u maḥfûz eyleye." Dua kısmının ardından ise şerhini hicretin 1111. yılının cemaziyelevvel ayında tamamladığını belirten bir tarih düşürmüştür. Şârih tarih satırının ardından bir gazel ile şerhine son vermiştir.

Eserde XVII. yüzyıl Osmanlı Türkçesi dil özellikleri görülmektedir. Sade ve sanat gayesi gütmeyen bir anlatımla kaleme alınmış olan şerhte, tasavvufî terimlerin ve hâllerin izahına ağırlık verilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. Metnin Kurulmasında Takip Edilen Yöntem

Eserin başka bir nüshasına ulaşılamadığından transkripsiyonlu metin kurulurken mukayese yapma imkânı olamamıştır. Bu sebeple nüshanın yıpranmasından kaynaklı okunamayan bölümler ya tahminî okunmaya çalışılmış ya da ... ile gösterilerek boş bırakılmıştır. Arapça âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf, şiir gibi ibarelerin ise Arap harfleriyle yazımı tercih edilmiştir. Âyet-i kerîmelerin dipnotlarda meallerine yer verilmiştir.⁴ Transkripsiyonlu metin oluşturulurken metnin daha rahat anlaşılabilmesi adına noktalama işaretleri, özel isimlerin yazımı, Farsça terkipler ve Osmanlı Türkçesi yazım özelliklerine riayet edilmiş; genel itibarıyla İsmail Ünver tarafından önerilmiş olan çeviri yazı sistemi takip edilmiştir (Ünver, 1993, s. 51-90). Ayrıca nüshada kırmızı mürekkeple yazılmış ifadeler de transkripsiyonlu metinde kırmızı renk ile gösterilmiştir.

SONUÇ

Aziz Mahmud Hüdâyî Dergâhı'nın on birinci şeyhi olan Abdülhay Celvetî, ömrünün son on dört yılı aşkın süresi boyunca bu vazifeyi îfâ etmiştir. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ihsanları ile seccadeye oturmuş olduğunu belirttiği eserinin mukaddime kısmında, bu şerhi şeyhliğinin getirmiş olduğu bir sorumluluk ile yazmış olduğunu ve pak lisanı sayesinde yazdığı bu eserle hulefâ-i kâmilîn zümresine dahil olmayı dilediğini ifade etmektedir.

Tezkire ve kaynaklarda Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait olan bir şiirin Abdülhay Celvetî tarafından şerh edilmiş olduğu zikredilmektedir. Şimdiye dek yapılan çalışmalarda bu

⁴ Âyet mealleri için bk. <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/fatiha-suresi-1/ayet-1/kuran-yolu-meali-5>

şerh ile ilgili yer alan bilgi, esere ulaşılammış olduğu doğrultusundadır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi 37177 numarada kayıtlı olan bu eserin ise Bursalı'nın bildirdiği üzere Hüdâyî'ye ait olan "İsteyen yârin hâk ide vârin" mısraı ile başlayan ilahiye dair olmadığı anlaşılmıştır.

Abdülhay Celvetî, Hüdâyî'nin "Kimseler hüsünü vasf eyleyemez" mısraı ile başlayan ilahisini mensur olarak şerh etmiştir. Şârih şiirin yapısal ve edebî özellikleri ile ilgilenmemiş, anlamsal derinliği üzerinde durarak şiiri tasavvufî açıdan ele almıştır. Kelimelerin lügat anlamları verilmemiş, direkt olarak ıstılâhî ve tasavvufî açıdan karşılık geldikleri manalar üzerinde durulmuştur.

Eserin edebî açıdan kayda değer bir niteliği bulunmasa da tasavvufî şiir şerhleri literatürüne katkısı açısından önemi haizdir.

KAYNAKÇA

Abdülhay Celvetî (1977). *TDEA 1, Dergâh Yayınları*, 19-20.

Abdülhay Celvetî. *Şerh-i Gazel-i Hüdâyî*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, 37177.

Ahmed b. Hanbel (1992). *El-müsned*. Çağrı Yayınları.

Alagöz, K. H. (2017). Şiiri tenasüpleştiren hünerli bir nâzım: Rodosçuklu Kömürkayazâde Fennî ve divançesi. *Journal of Turkish Language and Literature*, 3(1), 107-117.

Ayçiçeği, B. (2007). Üsküdarlı Abdülhay Celvetî ve Kasîde-i Bürde Tercümesi. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX Bildiriler 11-13 Kasım 2016 II*. (Yılmaz, C., Ed.) içinde (ss. 223-266).

Aziz Mahmud Hüdâyî (2005). *Dîvân-ı ilahiyat (tıpkıbasım ve çeviri)* (Tatçı, M. ve Yıldız, M., Haz.). İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.

Bursalı Mehmed Tahir (1972). *Osmanlı Müellifleri I* (Yavuz, F. ve Özen İ., Haz.). İstanbul: Meral Yayınevi.

Canpolat, H. (2006). *Sa'dî'nin Gülistân önsözüne yapılan Türkçe şerhlerin karşılaştırılması incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Ceylan, Ö. (2010). Şerh-Türk Edebiyatı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 28, ss. 565-568). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ebû Bekir Kânî (2017). *Kânî dîvânı*. (Yazar, İ., Haz.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2023, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55833,3-kani-divanipdf.pdf?0>

Evliyâ Çelebi (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi seyahatnâmesi: İstanbul-1. cilt-2. kitap* (Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y., Haz.). İstanbul: YKY Yayınları.

Hâfız Hüseyin Ayyansarâyî (2012). *Vefeyât-ı Ayyansarâyî* (Kütük, R., Haz.). İstanbul: Doğuş Kültür Sanat Yayınevi.

- <http://lugatim.com/s/VES%C3%82TET> Erişim Tarihi: 20 Kasım 2023
- <https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh78>
- <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/fatiha-suresi-1/ayet-1/kuran-yolu-meali-5>
- İmam Gazâlî (ty). *İhyâu Ulûmi'd-dîn* (C. 3). (Serdaroğlu, A., Çev.). Bedir Yayınları.
- İsmail Rusûhî Ankaravî (2007). *Osmanlı tasavvuf düşüncesi: makâsîd-ı aliyye fî şerhi't-tâiyye* (Demirci, M., Haz.). İstanbul: Vefa Yayınları.
- Kurtoğlu, O. (2006). Divan şiirinde mahlas değiştiren ve birden fazla mahlas kullanan şairler. *Bilig*, 38, 71-91.
- Maden, Ş. (2017). Osmanlı 17. yüzyılında sûfi müfessir Abdülhay Celetî ve Fetih Sûresi tefsiri. *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler) - XVII. Yüzyıl*. (Aydar, H. ve Yavuz, A.F., Ed.) içinde (ss. 207-240).
- Maden, Ş. (2018). Sûre tefsirleri çerçevesinde Abdülhay Üsküdârî'nin (ö. 1117/1705) tefsir anlayışı -Meryem, Yâsîn, Fetih, Rahmân, Nebe', Nâziât, Abese, Tekvîr, İnfîtâr, Mutaffîfîn ve Kevser Sûreleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 1726-1758.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî 1* (Akbayar, N., Haz.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Osmanzâde Hüseyin Vassâf (2006). *Sefîne-i Evliyâ 3*. (Akkuş, M. Ve Yılmaz, A., Haz.). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Özcan, N. (1988). Abdülhay Celvetî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 1, ss. 227-228). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Riyâzû's-Sâlihîn Metin ve Çeviri*. (C. 1). Diyanet İşleri Başkanlığı. Erişim Tarihi: 12.12.2023.
https://webdosya.diyaret.gov.tr/hadis/UserFiles/Document/riyazussalihin_cild_1.pdf
- Şemseddin Sâmî (2009) *Kâmus-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şensoy, S. (2010). Şerh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 28, ss. 555-558). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şeyhî Mehmed Efendi (2018). *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ 3* (Ekinci, R., Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Tatçı, M. (2009). Senâyî Hasan Halvetî'nin divânı ve manzûm bir Celvetiyye silsilenâmesi. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI 6-8 Kasım 2008 Bildiriler 1* içinde (ss. 339-376).
- Tılfarlıoğlu, M. ve Temur, Z. (2018). Bursalı Rahmî'nin dîvânında bulunmayan bazı gazelleri. *littera turca – Journal of Turkish Language and Literature*, 4(4), 1071-1096.

- Türkoğlu, S. (2018). Abdülhay Celvetî'nin şerh-i gazel-i Hacı Bayrâm-ı Velî adlı eseri. *Diyalektolog Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 163-179.
- Ünver, İ. (1993). Çevriyazıda yazım birliği üzerine öneriler. *Türkoloji Dergisi*, 11(1), 51-90.
- Yazar, S. (2011). *Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, H. K. (1991). Aziz Mahmûd Hüdâyî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 4, ss. 338-340). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, H. K. (2016). *Aziz Mahmûd Hüdâyî*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

[1b]

(1) Bismillāhirrahmanirrahīm

(2) El-ḥamdü lillāhi Rabbi'l-‘ālemīn. Ve’ş-şalavātü ve’s-selāmü ‘alā seyyidi'l-mürselīn ve ‘alā ālihi ve şahbihi (3) ecma‘in. Ve ba‘dehu ol ḥavāss-ı dürr-i ḥaḳīkat ve ol kuṭb-ı dā‘ire-i tarīkat ve ol merked-i nokta-i (4) ma‘rifet ve ol vāşıl-ı sırr-ı vaḥdet ‘azīzimüz ve pīr-i tarīkimüz Ḥazret-i Maḥmūd Efendi olmuşdur. (5) Beyne'l-ḥavāş ve'l-‘avām Hüdâyî el-Üşküdarî küddise sırrıhu el-laṭif, fuḳarā-yı tarīka-i ‘aliyye-i (6) Celvetiyye’yi irşāda baḥr-i ‘irfānlarında şadefce ma‘rifetlerinden dürr-i fāhir ihrācında fāyik (7) olduklarını meş‘ar-ı cevelān-ı tab‘-ı pür-envārlarından ḥāşıl bir gāzel-i ra‘nā ve ilahī-i pür-ma‘nā ki bu āna (8) gelince bu lisān üzere ‘urefānıñ birinden mesmū‘a olmayan kelimāt-ı gāmīza ile beyān buyurduklarında (9) ‘urefā-yı mutaşavvifin ve zurefā’-i kāmīlinden birisi bu kelimāt-ı gāmīzaniñ ḥalline taşaddī itmeyüp şöylece (10) mestür kalmağın ḥullān-ı şafā ve ihvān-ı bā-vefādan ba‘z ‘arıfler bu ḥaḳīr-i pür-taḳşir ya‘ni ‘Abdülḥay (11) fakīrdan kelimāt-ı mezkūreniñ ma‘nā-yı laṭifinden su‘āl buyurduklarında cevābımız inşā‘-Allāh (12) ma‘rifet ü vüs‘atımız mertebesi kaleme getürelim olmağla vefā‘en lil-‘ahdi ḥasebü’t-tāḳate ancaḳ (13) bu mertebe fetḫi müyesser oldı. Umarız ki vācibü’l-vücūd olan Mevlā derūnımıza lāyih (14) olan ḳavlimüzi vāridāt ḳılup murād-ı ‘Azīz mümā ileyh üzere eyleye. Bi-münhi ve kereme ve (15) bi’t-tevfīḳ ‘alā lisānü’l-taḥḳīḳ **kāle Ḥazret-i el-‘Azīz mümā ileyh küddise sırrıhu.**

(16) Kimseler ḥüsnünü vaşf eyleyemez

Zātından güzeldür sultānım Mevlā

(17) Ḥaḳ’dan ğayrı Ḥaḳ’dan söz söyleyemez

Zātından güzeldür sultānım Mevlā

(18) Eger ‘arş u ferş ü levḫ ü kalemdür

Eger cinn ü melek benī-‘Ādem’dür [2a]

(1) Cümlesi reşḫa-i baḥr-i keremdür

Zātından güzeldür sultānım Mevlā

(2) ‘Alemler mevcidür baḥr-i vücūduñ

İnsāndur zübdesi ol kenz-i cūduñ

(3) ‘Ayn-ı ḥaḳīkatla olsun şuhūduñ

Zātından güzeldür sultānım Mevlā

(4) Taḡlīt iderse ger zāhirde keşret

Bāṭın gözüyle baḳ görünür vaḥdet

(5) Ḥüsnündendür bunca āşār-ı ḳudret

Zātından güzeldür sultānım Mevlā

(6) Fırşat geḳer aldanma ḳīl ü kāle

Yalvar Ḥaḳḳ’a iriş ḳaşr-ı kemāle

(7) Hüdâyî maḫzar ol nūr-i cemāle

Zātından güzeldür sultānım Mevlā

(8) **Pes** bu maḫalde evvelā bir muḳaddime irādı lāzım geldi. Ol muḳaddimeyi beyān idelim.

ما نحن فيه (9) بعدہ şürü' idelim. **Hikāye** olunur ki bir gün bir oğlānı bāzara satmağa götürürler, müşteriler (10)görürler ki bu oğlān şaşı ve dişleri çürümüş ve a' rec ü kāmeti mu'avvec. (11)A'zāsında bir maḥall yok ki anda 'ayb olmaya. Ancak lisānı pāk ü faşih ve beyānı ḥüb (12)u melih söyledikde lisānından incüler dökülür. Pes müşteriler bu feşāhat-i lisānından (13)ötürü bu kavli ağır bahā ile alup kulluğa kabül eylerler. Pes bu 'Abdülhay-i derd-mend (14)daḥı oğlān mişāli her fi'lim ma'yüb, zāhirde bir işüm yok ki tarikat-i 'aliyye-i Celvetiyye'yi mūrā'ī (15)ola. Lākin lisānım pāk. Umarım ki bu 'acz ü kuşūr ile Ḥāzret-i Pīr bu 'abd-i fakīri seccādelelerinde (16)iskāna nice kabül buyurdularısa ol ma'yüb u mu'avvec ef'ālime bakmayup lisānımdan ötürü [2b] (1)ḥulefā'-i kāmīlīn zümresine idhāl buyuralar.

Hikāye-i uhḫā: Vech-i arzda cūd u seḫā ile ma'rūf (2)ve meşhūr olan **Ḥātem** Ṭā'ī bir gün bir ziyāfet-i 'āliye eyleyüp şehrin [a'yān u eşnāfımı] (3)da'vet eyledi. [Ağniyā-yı belde 'alā ḫadri merātibiḥim meclisde otururlar iken ol vaktde] bir (4)derd-mend ve libās-ı köhne [veche-i elemle] ol meclise geldikde derḫāl (5)**Ḥātem** ol derd-mend ü müstemend fakīri envā'-ı ta'zīm ü tekrīm ile şaff-ı ni'ālden (6)şadra geçürüp ve ekābirān u muḫteşemānīn üzerlerine işdār ü iskān eyledikde (7)muḫteşemān mümā ileyḫden her biri tekdür ve veche-i tekrīm ü işdārından su'āl eylediler. (8)**Cevāb** virür ki **mışrā'**

Zerreniñ olmaz vücūdı bī-vücūd-ı āfitāb

Ey muḫteşemān-ı (9)muḫteremān! Sizleriñ tefevvuk u taşaddurı ḫadr ü menziletleriñiz üzeredür. **Ammā** bu derd-mendiñ (10)isti'dādı yok ki şadra geçe. **Bu fakīri** şadra geçüren benüm iḫsāh u kerem ü mürüvvetimdür. (11)Ma'zūr olsun deyü i'tizārımı her biri kabül eylediler. **Bināen** 'alā hazā bu derd-mend (12)'Abdülhay daḥı seccāde-i 'azīze geçürüp iclās-ı şāhibü'l-luṭf ve'l-kerem '**Azīz**'im ḫāzretleriñüñ (13)kerem ü iḫsānlarıdır. Yoḫsa bu fakīri sa'ādetle kendüleri sālik oldukları meslege (14)sülüküm yok ve riyāzet ü mücāhedeye iḫtidārım yok. Umarım ki Merḫūm ḫuddise sırrü'l-'azīz (15)bu derd-mendi seccādeye nice kabül buyurdularısa **فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُقْتَدِرٍ**⁵ maḫāmında (16)daḥı ma'an soḫbetlerine idhāl buyuralar. Niteki kelām-ı dūrer-bārlarından birinde buyurdılar:

(17)Her kim ki ḫatreden baḫre irişdi

Ḳapudan baḫarken şadre irişdi

Ümīd-vārım ki [3a] (1)ḫapudan baḫarken şadre iriş[en] kāmillerden olavuz. Āmīn. **Pes** ...
... der-ḫaḫīḫat pīrimüz (2)'Azīz'imüz buyurdılar ki

Kimseler ḫüsnünü vaşf eyleyemez

Ḥüsnden murād şifāt (3)ola. Zīrā ḫüsn şifāt ile olur. Pes şifāt ... Anuñçün 'ārif bi'llāh

(4)Zātından güzeldür sulṭānım Mevlā

diyü buyurdi. Ma'lūm ola ki şifāt-ı Allāh zāt-ı Allāh ile (4)ḫā'imdür. Gerek şifāt şifāt-ı bi'l-fi'l olsun ve gerek şifātü'l-şifāt olsun ve gerek (5)şifātü'l-zāt olsun. **Pes** şifāt gerçi 'ayn-ı zāt deḫıldür. Amma zāt, şifātla 'ayān olur ve (6)şifāt daḥı zātla 'ayān olur. **Niteki** 'Omr İbnü'l-Fāriz Tā'iyye'sinde buyurdılar:

⁵ "Doğruluğun hākim olduğu bir ortamda, gücüne sınır olmayan bir hükümdarın huzurundadırlar." (Kamer/55)

و لسن(7) سواها لا ولا كن غير ها
وما إن لها في حسنها من شريكة

ما-**ان** nāfiyedür, **لا** nefy-i hāl içündür. **ليس** te'kîd içündür. **ما** nāfiyedür, **ان** nāfiyeden soñra zā'idedür. (9)**el-Ma'ni** Ol hüsn ile mezkûre olan meḥābîb ve sā'ir maḥbûblar ḥazret-i maḥbûb-ı ḥaḳîkîden ğayrı (10)degildür ve leṭāfet ü melāḥatleri anuñ leṭāfet ü melāḥatinden āyrı degildür. Belki bu cümle (11)anuñ hüsnünüñ mazharıdır ve mücellâsıdır ve ol ḥazret-i maḥbûb-ı ḥaḳîkî için hüsnde (12)bir şerîk ve şübhe yokdur. Belki sā'iriñ hüsnî ānuñ hüsninden müste'ardur. Öylece olunca (13)Rabbü'l-'ālemîn Allāh'ın zāt u şıfâtı ezelen ve ebeden fānî olmaz.

والفعلية ذاتيه اله صفاته و بسما با يزال يزولوا لم تعالى الله (14)الاكبر الفقه في كما قبل

بحال (16)والنسخ وصفاته اسماء من شئ يحتمل فلا وصفاته اسمائه قديم تعالى الصانع ان (15)علماء الاصول قال

Ya'ni ezelde Rabbü'l-'ālemîn Allāh zāt u şıfâtıyla kâ'imdür. Ne evveline (16)ibtidâ' ve ne āhirine intihâ' vardır. Şıfât-ı Allāh iki kısımdur. Bir kısmı şıfât-ı zâtiyye [3b] (1)... ... (2)... ... (3)... ... (4)... ve ... **Pes** zāt-ı Allāh esmâ vu şıfâtıyla kadîmdür, muḥdeş degildür (5)ve esmâ vu şıfâtı zâtından muḥdeş degildür. Anıñçün Ḥazret-i 'Azîz

Zâtından güzeldür sulṭānım Mevlâ

(6)diyü buyurdılar. **Pes** mütekellimîn ḳavli üzere **Yeḳülü'l-'abd** manzûmesinde mezkûrdur.

ذات عين ليست (7)الله صفات
انفصال ذا سواه غيرا ولا

Bu ḳavl üzere gerçi şıfât-ı Allāh (8)'ayn-ı zāt olmaz. Ammâ zāt, şıfâtla kâ'imdür ve şıfât zātla 'ayân olur. **Pes** ḥaḳîkatde (9)zāt vāḥiddür. **شيء كمشله ليس** feḥvâsınca mişliniñ mişli yokdur. Ammâ zāt-ı baḥtî, şıfât ile (10)bilinür. Ammâ muṭlaḳ zāt, bir ve şafdur, vaşfa gelmez. Ammâ şıfâtıñ menşe'idür. Bu taḳdîrce (11)erbâb-ı taḥḳîḳ buyurdığı üzere şıfât-ı Allāh 'ayn-ı zāt olur. Eger 'ayn-ı zāt olmasa (12)zâ'ide olmak lazım. Zāt ise vücûd ile mütteḥiddür. Evveli zâtdur, ṣānî vücûddur, (13)belki vâcib-i 'ayn (14)vücûd olur. Ol vücûd-ı kâ'im bi-zâti-hîdür. **Pes** vâcibü'l-vücûd ḥaḳîkat-i (15)vücûd olur. **Haḳḳ sübhānehü** ve te'ālâ zāt-ı şıfât ü esmâsını 'ālimdür. **Pes** cemî' esmâ vü şıfât (16)şür-ı 'ilm-i Ḥaḳ'da ma'küle oldı ve daḥı şür-ı 'ilmiye müsemmâdur. (17)A'yân-ı şābite ile ve ol a'yân-ı şābiteniñ külliyyâtına mâhiyyât ve cüz'ıyyâtına hüviyyât dirler. İmdi bu cemî' şür-ı zāt-ı (18)ilāhiyyeden feyz olur. Ḥaḳîkat-i vücûd-ı zāhir olmağla bundan soñra **Ḥazret-i Pîr-i 'Azîz** (19)ḳuddise sırrıhu buyurdılar:

Ḥaḳ'dan ğayrı Ḥaḳ'dan söz söyleyemez
Zâtından güzeldür sulṭānım Mevlâ [4a]

(1)... ... (2)... ... (3) ... [Pes bu me'ānî 'Abdullāh Hirevî rahmetullāhi ['aleyh] üç (4)beyt ile tevḥîdi beyân eylemiş ki mecmû'ı altı mışrâ' olur.] **Merḥûm Ḥazret-i 'Azîz** (5)ḳuddise sırrıhu Türkî lisân üzre altı mışrâ' olan üç beyti bir mışrâ' ile beyân (6)eylemişler ki

⁶ "Hiçbir şeye benzemez."

Ḥaḳ'dan gayrı Ḥaḳ'dan söz söyleyemez

ḳavlınden üç beyti derc eylemişler. (7) 'Abdullāh Hirevī merḥūmuñ ebyātı bunlardır ki zıkr ü beyān olunur.

ما وحد الواحد من واحد
اذ كل من وحده جاحد(8)

توحيد من ينطق عن نعته
عارية أبطلها الواحد

توحيدہ ایہ توحیدہ(9)
و نعت من یبعثہ لاحد

Ma'lūm ola ki (10)tevḥīd didükleri işbātü'l-hadiş şümme işbātü'l-ḳıdem. Pes mümā ileyhiñ ebyātı bu ma'nāyı (11)meş'ardur.

ما وحد الواحد من واحد

Ya'nī āḥād-i nāsdan bir aḥad ol vāḥidi tevḥīd (12)eylemedi. Ya'nī Allāh sübhānehū ve te'ālā tevḥīd-i zātıyla tevḥīde ḳādir degildir. (13)Kendüyi tevḥīd kendü ider.

اذ كل من وحده جاحد

Ya'nī her kimse ki vāḥidi tevḥīd idüp kendüyi (14)muvaḥḥid ve anı muvaḥḥad ḳıyās eyleye, işbāt-ı gayr itmek sebebiyle ol cāḥiddür. Ya'nī (15)her kim vāḥidi ef'āl ü şıfāt ü zātında tevḥīd murād eylese ol kimse Ḥaḳḳ'ın vücūdını (16)ve şıfātını işbātında münkirdür. Zīrā zāt-ı Ḥaḳḳ'da tevḥīd mümkin degildir. Belki zāt-ı Ḥaḳḳ'ı (17)muvaḥḥidiñ zātıyla tevḥīd mümkindür. Bu tevḥīde tevḥīd-i ḥaḳḳī-i zātī dırler. Pes (18)tevḥīd-i ḥaḳḳī-i zātī bir muvaḥḥidiñ lisānıyla gerekdür ki ol muvaḥḥid كل الأوجه هالك شئى (19)nuḥḳına maḫzar olmağla vücūd-ı mecāzī-i Hālik olup fenā bulmuş ola. Zīrā muvaḥḥidiñ [4b] (1)... ... (2)... ... (3)... ... (4)... ... (5)Pes bu kelām merḥūm Pīr'in kelāmına mü'eyyiddür. Ma'nā-yı beyt: Şol kimse ki tevḥīd-i Ḥaḳḳ'da nuḥḳ eyler (6)ve vāḥidiñ vaşf u na'tından söz söyler olsa nuḥḳıla olan na't 'āriyyetidir. Vāḥid-i ḥaḳḳī (7)anı ibtāl ider. Zīrā Ḥazret-i aḥadiyyetde na't u nuḥḳ u resm yokdur ve Ḥazret-i aḥadiyyetde her ne ki (8)vücūd ile mevsūmdur; ol vücūd Ḥaḳḳ'ındur. Taḥḳīḳ: buña Ḥazret-i aḥadiyyetiñ vaşf u na'tında ne na't var (9)ve ne vaşf var. Zīrā vaşfı zātındandır. Vaşf ise resm iḳtizā ider. Ḥaḳḳ'da ise resm yokdur. (10)Zīrā resm 'āriyyetidir. Cenāb-ı Ḥaḳḳ'da ḥüsn ḳıdv-ı ezeliydür ve her şeyde ki anda railḥ'a-i vücūd (11)şemm olına, ol Ḥaḳḳ'ın zātıdır. Zīrā gayrın vücūdını min ḥayşü'l-vücūd 'āriyyetidir. Pes ol (12)vücūdı şāḥib-i vücūd red itmek vācib olur ki beḳā-yı Ḥaḳ ile tevḥīd-i şāḥih ola. Zīrā vāḥid (13)ol 'āriyyet olan vücūdını ibtāl eyledi. Pes vücūd ancak vāḥid-i muḥḳaḳ oldu. كذلك (14)فذا كان الامر Ya'nī zāt, baḥtiñ gayrında olan vücūd resm olmağla Ḥazret-i Pīr

Ḥaḳ'dan söz söyleyemez

(15)deyü buyurdılar. 'Abdullāh Hirevī dir ki

توحيدہ ایہ توحیدہ

⁷ "O'nun zatından başka her şey yok olacaktır." (Kasas/88)

Ya'nî tevḥîd-i ḥaḳîkî Ḥaḳḳ'ın zātıyla (16)zātını tevḥîddür. Ya'nî tevḥîd zāt-ı bi-zāta tevḥîd-i ḥaḳîkîdür ki شهدالله انه لا اله الا هو fehvāsınca (17)kendü kendüyi tevḥîddür. 'Abdullāh Hirevî dir ki

ونعت من يُنَعْتُهُ لَاحِدًا

Ya'nî şol kimesneniñ vaşfi ki (18)anı vaşf kılar, tariḳ-i Ḥaḳḳ'dan ḥā'ıldür ve şırāt-ı müstaḳimden ḥāricdür. Zīrā ḥazret-i aḥadiyyetde na't (19)u vaşf ü resm ü eşer yoḳdur ve bu cümle vāḥidiyyete göredür. Pes her kim zātı na'tına tolaşırsa [5a] (1) ol kimesne (2)... ... (3)... ... Merḥūm (4)Ḥazret-i Pīr ḳuddise sırrıhu şifāt-ı Ḥaḳḳ'dan bir [aḥad-i] cāmi'ā-yı fuḳarāsını i'lām içün beyān buyurup gūyā ki bir (5)sā' il su'āl ider ki 'Azīz'im bu ekvānı u āsār resm degıldür diyü su'āl-i muḳaddere cevāb buyururlar ki

(6)Eger 'Arş u Ferş ü Levḥ ü Kalemdür
Eger cinn ü melek benī-Ādem'dür
Cümlesi reşḥa-i baḥr-i keremdür
Zātından (7)güzeldür sultānım Mevlā

Ma'lūm ola ki tecellī-i zāt-ı iştīlāḥımızda rā'ı vü mer'ı ve şāḥir (8)ü meşḥūr vāḥid olup eşniyyeti mürtefi' olmaḳdur. Tecellī-i ef'āl oldur ki cümle eşyāyı ālet-i Ḥaḳḳ (9)görüp anlardan zuḥūr iden ef'āl-i ḥayr ü şerr ve nef' ü zarr Ḥaḳḳ'ın fi'lini müşāhede kıılmaḳdur. (10)Tecellī-i şifāt ise Ḥaḳḳ'ın cemī' şifātıyla müteḥallıḳ olmaḳdur. Ba'z ḳavıde tecellī-i zāt bezm-i Ḥaḳḳ'la (11)vaḥdetimizdür ki ḥazret-i aḥadiyyet dirler. O eḥadiyyetiñ vaşfi zātında olmaz ve resm daḥı (12)olmaz. Ancaḳ zāt olur ki ol zāt-ı Ḥaḳḳ'ın vücūdudur ve vāḥidiyyetiniñ 'aynıdır. Zīrā vücūdiñ (13)māsivāsı min ḥaysü'l-vücūd degıldür. Ol tendür, ālet-i kulluḳdur; illā 'adem-i muḫlak içündür. Pes zāt-ı (14)eḥad-i ḥaḳāyık şecere-i mīve gibidür ki mutaşavvıfa aña ḡaybü'l-ḡuyüb dirler. Bir ismi daḥı tecellī-i şühüddür. (15)Tecellī-i şühüd ki ta'rifi ekvānda Ḥaḳḳ'ın esmā-yı şuveriyyesinde zuḥūr bulan şeydür. (16)Cümlesi reşḥa-i baḥr-i keremdür, buyurulduḡı bu maḳāmdandır. Pes bu tecellī-i şühüd aşḥābı Ḥaḳḳ'la ḥalḳdan ve (17)ḥalḳla Ḥaḳḳ'dan maḥcūb olmazlar. İştīlāḥ-ı şüfiyūnda bu maḳāma Ḥazret-i el-Cem' ve Ḥazret (18)el-Vücūd dirler. Ba'dehu Merḥūm Pīr ḥazretleri bu 'avālim baḥr-i vücūd-ı emvācından olup (19)'ālem-i insān cemī' 'avālimiñ zübdesi olduḡını beyān buyururlar. [Ve beytdür]:

'Ālemler mevcıdür (20)baḥr-i vücūduñ
İnsāndur zübdesi ol kenz-i cūduñ

Ma'lūm ola ki cemī' 'avālim [5b] (1)on sekiz biñdür. 'Ālem-i Nāsūt ve Melekūt ve Ceberūt ve Lāḥūt (2)... ... (3)[altı] bini 'ālem-i ḥayvāndur. [Bu taḳdīrde] ḥayvānda insān nev'ı dāḥil midür? Altı biñi daḥı ['ālem-i nebāt], (4)altı biñi daḥı 'ālem-i cemāddür. Ol 'ālem-i civānda zübde olan insāndur ki (5)remziyle mermüzdür. Zīrā ...ye aşl olan insāndur. Herkes isti'dādına göre ol (6)kenzden cevāḥir alır. Kimi incü ve kimi altun ve kimi gümüş ve kimi baḳır olur. Bir nesneye yarar. (7)Ḳaçan üstāda düşüp üstād yeddiyle [tabḥın] ve şāḥan u sini ve tebsi yapup isti'māl olunur. (8)Pes bu 'avālimiñ cümlesi vücūd-ı Bārī baḥr-i mevcıdür. ان الله خلق الخلق في (9)ظلمة ثم رش عليهم من نوره كما قيل. Pes ḥaḳīḳat nūr-ı vücūddür. Zulmet şifāt-ı 'ademdür (10)ve vücūd zāt-ı Ḥaḳḳ'dur ve

⁸“Allah kâinatı karanlıkta yarattı. Sonra onların üzerine nurundan saçtı.” (Hanbel, 1992, s. 519)

mevcüd nür-ı Hâk'dur. Eger nür-ı vücüdümüzi vücüd zann idersek (11)vehm-i bâtıla düşeriz. Hâzret-i Pîr buyurmuşlar:

Miftâh-ı bâb-ı hâzret-i insân-ı kâmil ancak
(12)Varlık Hâk'ın hâkikat-i gayrisi zâ'il ancak

Mevcüd olur vücüdı ola anıñ hâkikî
Yoğsa (13)vücüdı zâ'il bir vehm-i bâtil ancak

Zenb-i vücüdı mağv it iriş serâ-yı kurbâ
(14)Cân ü teniñ arada cânâne hâ'il ancak

كَمَقَالِ Allâhü Te'âlâ وَالْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتِ وَاللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (15)Hâk Te'âlâ semāvâtı ve'l-arzı bilâ nür halk eyledi. Ba'dehu şifât-ı nürünü cemî' ekvâne izâfe eyledi. (16) 'Avâlim dağı münevver oldı. Ba'dehu zât-ı nürıyla tecellî eyledi. Ol nür-ı zâtlâ bu ekvân mişkât (17)oldı. Kaçan ol mişkâta nazar eyleseñ ef'âl-i Allâh'ı ve şifât-ı Allâh'ı görürsün. Pes zât-ı Allâh (18)ol ef'âl ve şifâtda mağfîdür. Tecellî-i zât-ı aşhâbı ol zevke vâşillardur. Ma'lûm (19)ola ki her 'âleme Hâzret-i Hâk kendüye mağşûş bir nür ihsân etmişdür ki vâşıl oldığı 'âlemde (20)şâhidesi ol nür ile olur. كَمَقَالِ Te'âlâ

نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ¹⁰ nitekim [6a] (1)Merhûm Pîr Hâzretleri buyurmuşdur:

Қанде бақарсам ефендим сана бен

(2)... .. (3)... .. Pîr kıddise sırrıhu hâzretleri

İnsândur zübdesi ol kenz-i (4)cüduñ

11 لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ (5) تَقْوِيمٍ buyurdılar. İnsânıñ hâkında Hâzret-i Bârî buyurdu: (6)... ol 'âlem gerek rûhânî olsun ve gerek cismânî olsun. Kim kendü envâr-ı meknüne[sine] ve (7)esrâr-ı mağzûnesine mazhar u mir'at ola. Her biri 'alâ kadri merâtibihim cemâl-i Hâk'ı merâyâda müşâhede kıldı. (8)Nitekim Allâh-ı 'azîm Dâvud Peyğamber'e hitâb idüp buyurur ki, Yâ Dâvud! فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ وَتَحَبَّبْتُ إِلَيْهِمْ بِالنَّعَمِ حَتَّى عَرَفُونِي . Pes Allah Te'âlâ fe-halaqtü'l-(10)halk buyurdu. Ol mağlûkâtıñ zübdesi insândur ki ni'amü'l-ilahiyeye ile Rabb'ini bilür. Bundan (11)soñra Şeyhü'l-ekber merhûmuñ esmâ'ü'l-ilâhiyyeye taleb-i isnâd buyurması esmâ'-i şifât ile (12)muqayyede olan zâta dirler ve nefis zât-ı مِنْ اِطْلَاقِهَا حَدِثٌ nisbet-i hükmden ve vaşfdan ve resmden (13)biridür. Zîrâ bu cümle taqyîd ü te'ayyün iktizâ ider. Pes esmâ'-i İlâhiyye'niñ her biri kendü havâş (14)ü aşârın ve cemâl ü kemâlin merâyâ vü mezâhir-i 'âlemde görmek murâd iderler. Pes Allâh Te'âlâ bu 'âlemi (15)icâd eyledi ve rûha kâleb olacağ bir hıbr-ı mu'tedil kıldı ve her bir şüreti ve kâlebi nefha-i (16)rûh itmekle tekmi'l kıldı. Bu mezkûr anıñ tek cümlesi reşha-i bağr-i keremdür. Çünkü Hâk Te'âlâ 'âlemi (17)rûha müste'id olmuş bir hıbr gibi kıldı. Ol 'âlemiñ rûhını insân kıldı ve ol insânı (18)bu 'âlemden mağşûr ve mağlûb ve netîce kıldı ve insânı bi'z-zevk ve'l-vidcân mazhar-ı (19)esmâ'-i İlâhiyye ve câmi'-i neseb-i rubûbiyye kıldı. Mâ-haşal insân rüy-ı zemînde hâlife-i Hâk (20)ve vedî'a-i vücüd-

⁹ "Allah göklerin ve yerin nûrudur. (Nûr/35)

¹⁰ "Nür üstüne nür. Allah nûruna dilediğini kavuşturur." (Nûr/35)

¹¹ "Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır." (Tîn/4)

ı muṭlaḳdur. Anıñçün insān 'arş u kürsiden efzāl ve mufaẓzaldur. **Pes** [6b] (1)insān 'ālem-i kübrādur. Sā'ir 'avālim 'ālem şuğrādur. Çünki insān 'ālem kübrā oldı. [On sekiz biñ] (2)'ālemi muḥīṭ oldı. Kīle'r-Raşūlullāh şallallāhü te'ālā 'aleyhi vesellem **این الله فی الارض** ... (3)عباده الصالحین

(4)عبدی المؤمن اللین الوا (4) لم یسعی أرضی ولا سمانی ووسعنی قلب (4) **Pes** cümleden maḳşūd bir insān ol[dı]. (5)Zīrā Ḥaḳ Te'ālā'yı ma'rifetle bilen insāndur ve Ḥaḳ Te'ālā'nın 'ayān olmaḳlığı insān ile[dür]. (6)Ḥaḳḳ'ın 'ayānı şıfātıdır ve şıfātıñ 'ayānı zāt iledür. **Pes** insānıñ zātı zāt-ı Ḥaḳ[ladur]. (7)Anıñçün Ḥazret-i Pīr ḳuddise sırrıhu bir ilāhilerinde buyurmuşlardur.

Ger Hüdâyî'den sorarlarsa haber
(8)Ḥaḳ ile kā'imdür eşyā ser-te-ser
Var ise sende başiretten eşer
'Ārif ol ḳo ḡafleti merdāne ba[k]

(9)**Seyyid Nesimî** merhūm buyurmuşlar:

Zātlayım şıfātıla
Ḳadrılayım berātıla
Gül-şekerim nebātıla
Ben cihāna (10)şığmazam

Merhūm Pīr ḳuddise sırrıhu buyurmuşlar:

Gözün'den perde zā'il olsa muṭlaḳ
Ḳatı zāhirdür (11)maḥfî degül Ḥaḳ

Merhūm Pīr'in ḳuddise sırrıhu

'Ālemler mevcidür baḥr-ı vücūduñ

kelāmlarına bir ... vec[h-i] (12)vecīh daḥı söylense olur. **Pes** bu mişrā' maḳām-ı cem'e işāret olsa olur. (13)**Maḳām-ı cem'in ta'rīfi** şuhūdül-Ḥaḳ bi-lā Ḥaḳ'dur. Ya'nī ef'āl ile Ḥaḳḳ'ı müşāhede eylemeye, (14)ya'nī eşyānıñ ḥaḳ olınmasından Ḥālīḳ'ı görmek degül belki her şey'i Ḥaḳ görmekdür. **Nitekim** [buyurmuş]

(15)Ḥaḳḳ'a vāşıl durur eşyā muḥaḳḳaḳ
Velī maḥcüb olan bilmez vişāli

Pes bir cem'in farkı var[isa] (16)farkıñ zübdesi insāndur ki **وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي** ¹³ insān ḥaḳḳında şādir olmuşdur. (17)**Taḥkik**: Cem' didükleri bir ittişāldür ki ol cem'in şāhibi müşāhede eylemez illā Ḥaḳḳ'ı müşāhede (18)eyler. Ḥaḳ'dan ḡayrı müşāhede eylese cem' olmaz **ve ḳaçan** ol cem' fenā ile müteḥaḳḳıḳ olsa (19)cem'ü'l-cem' olur.

(Hāşiye)Cemāline idüp insānı mir'at
Kemāl-i ḥüsnini seyrān iden dost

¹² “yer ve göklerim beni istiāb etmedi, ancak yumuşak ve sâkin olan mü'minin kalbi beni istiāb etmiştir.” (Gazâlî, ??, s. 33)

¹³ “...ve ona ruhumdan üflediğim vakit...” (Hicr/29)

Pes bu insân 'âlem-i kübrâ olduğundan her ne ki nüşha-i 'âlemde mufaşşalan (20)mevcûdur ve vücûd-ı insânda mücmelen mevdü¹⁴ ve mevzû'dur. Anıñçün insân u'cûbe-i 'arşa-i [7a] (1)melekût ve mecmû'a-i haķâyıķ-ı me'ânî-yi [âhirdendür] ve 'acâyib ü ğarayib ve şanâyî' ü bedâyî'-i ilahiyyeyi cāmî'-i (2)bir kitâbdur ve hülâşa-i 'avâlimler ve rûhânî vü cismânî ve semâvî vü arzî ve dünyevî vü uhrevîyi hādî bir şehd-i (3)'acâ'ibdür. Çünki insân hażarât-ı İlähiyye'yi teşmîl oldı. Maḥşûş [bi'z-zât] anıñçün İnsândur zübdesi ol (4)kenz-i cüduñ

buyuruldı **ve bir insânîñ** cemî' maḥlûkâtın efzaliyyetinde ¹⁵الله خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَةٍ kelâmıyla müşbetdür. (5)Ḳavl-i şerîf-i mü'eyyed-i على صورةالرحمن الله خَلَقَ آدَمَ kelâm-ı laṭîfidür ki şüret-i Raḥman'dan murād esmâ'-i şifâtdur. (6)**Nitekim** 'Azîz'imüz buyurmuşlar:

Şüretinde Âdem'i halk eyleyen
Şibh ü mişli olmayan Sultân'a bak

Eger su'âl olunursa (7)esmâ vü şifâta şüret ıtlâķı niçe olur? El-**cevâb** insân şüret ile zâhir oldıķı gibi Haķ sübhânehü te'âlâ (8)[da]ḥî esmâ vü şifâtı ile zâhir olur. İntihâ

İnsân durur zübdesi

Ḳavl-i şerîfine bir veche-i vecîh daḥı beyân (9)[o]linsa mümkündür. Ya'nî insân 'âlemiñ icâdından 'ayn-ı maḥşûd olmağla illet-i ğâi'yye olur. **Pes** illet-i ğâi'yenîñ (10)[nişanı] mertebe-i 'ilm-i vâridâtdan muḳaddemdür ve vücûdı Mu'aḥḥer dür eyledi. İnsân silsile-i vücûdı müte'aḥḥirdür. Zîrâ evvel (11)vücûd-ı 'aynı ki mevcûd oldı. Kalem-i i'lâdur ki 'aql-ı evvel didükleridür. Ba'dehu 'uḳûl-ı 'aşere ba'dehu nüfûs-ı (12)felekiyyât ba'dehu 'arş ü kürsî ve sâ'ir ecrâm-ı felekiyye ve 'anâşır-ı erba'a **Merḥûm Pîr'in** ḳuddise sırrıhu

Eger (13)'arş ü ferş ü ḳalemdür

buyurması bu maḳâmı müş'irdür. **Pes** bu cümleñiñ ğâyetinde insân mevcûd oldı. Egerçi (14)cümleden mü'aḥḥardur lakin min ḥayşü'l-ma'nâ cümleden muḳaddemdür. **Pes** şüret-i cemiiyye-i 'unşuriyyesiyle zâhirdür. Ammâ şeref ü menzilet-i (15)...sinden ğayr-ı maḥşûsdur **ve insân** min-ḥayşü'l-beşerîyye 'abddür ve maḥlûḳdur ve merbûbdur. Ammâ min-ḥayş mertebetü'l-rûhâniyyete (16)firâr, cemî'-i 'âleme nisbet ile rabb ü mâlikdür. Zîrâ insân zü'n-nisbeteyn bir berzah¹⁶-ı cāmî'a vü nüşha-i kâmiledür ki (17)mükellef oldıķı ḥayşiyyetle 'abd ü merbûbdur ve ḥâlîfe oldıķı ḥayşdan rabb ü maḥbû[b]dur ki Ḳâle'llâhü Te'âlâ فِي جَاعِلٍ إِنِّي خَلِيفَةُ الْأَرْضِ فِي (18)جَاعِلٍ إِنِّي خَلِيفَةُ الْأَرْضِ ¹⁷eger su'âl olunursa Haķ Te'âlâ فِي جَاعِلٍ إِنِّي خَلِيفَةُ الْأَرْضِ ¹⁸ buyurmağla Âdem'i ḥâlîfe ḳılmağla ihtiyâc ne idi? (19)[el-]**Cevâb**: Haķ Te'âlâ ḳâdir-i muṭlaḳdur. Lâkin ḳullarınıñ ma'rifet-i mülk-i Menân'a ıtlâ'a ḳudretleri yokdur. İnsânîñ irşâdsız لمكى görmege (20)ṭâḳati yokdur. Ḳande ḳaldı ki esrâr-ı nihâna ve müşâhede-i mülk-i Mennân'a ehl ola. **Pes** Haķ Te'âlâ enbiyâ vü evliyâsını (21)[ḥa]lîfe ḳıldı ki vesâtasıyla¹⁹ ma'rifet-i Hudâ'ya ve esrâr-ı kibriyâya ḳâbiliyyet-i taḥşîl ideler ve

¹⁴ Metinde مودع şeklinde yazılmıştır.

¹⁵ "Allah Âdem-i kendi sûretinden yaratmıştır." Hanbel, el-Müsned, 323.

¹⁶ Metinde برزح şeklinde yazılmıştır.

¹⁷ "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım." (Bakara/30)

¹⁸ "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım." (Bakara/30)

¹⁹ "vesâtet" <http://lugatim.com/s/VES%C3%82TET>, Erişim tarihi: 20 Kasım 2023

bu hilâfetde efrâd-ı insândan her biri (22)... Tâ kim kendüye müte'allik olan umûrî tedbîrden olalar. كَمَا قَال

رعيته عن مسنول وكلكم راع كلكم ألا²⁰ Şelen sultânîñ [7b](1) memleketinde biri ki her fi'l-ḥadîş... (2)... .. (3)... .. Merḥûm ḳuddise sırrıhu (4)... .. (5)... .. (6)... göziyle ... bak ki vaḥdet nûrıyla münevver olas[ın]. (7)Zîrâ bu hâlât âşâr-ı şıfâtdan zuhûr bulmuşdur. Pes Merḥûm'ıñ ḳuddise sırrıhu nûr-ı vaḥdet buyurması hâşâ (8)hulûl u ittiḥad degildir. Nitekim bir ğayrı kelâmında buyurmuşlar:

Gösterüp keşretde vaḥdet sırrını
(9)Bir 'aceb terkîb idüpdür çârdan

Kenz-i sır eşbâhıla maḥfûz olup
Gülşene ḥavlu çekilmiş ḥârdan

(10)Pes görür vaḥdet buyurmalarını bu ebyât-ı ğâmıza ebyân-ı fetḥ ü keşf. Pes vaḥdet-i kelimâtı (11)taḥrîr ü beyâna gelmez, zayyık-ı makâmdur. 'Aḳl-ı ḳâşır kifâyet eylemez. والله در القائل²¹

Şözü müz anla[yamaz] (12)şüfi bizim ḳâl ehli
Bî-zebân söyleşelim var ise bir ḥâl ehli

Bu vaḥdet sözünü aḥad ü ḳabüle şu (13)kimesne ehl olur ki وهو السمع القى او قلب له كان لمن شهيد²² ḳavl-i şerîfiniñ mâ-şadaḳı (14)yoḥısa mücerred 'aḳl ile bulunmaz. Nitekim demişler:

بدى بينره خرد ار بحث اندرين
بدى دين رازدان رازى فخر
(15)

بود پدر لم يذق لم من چون ليک
فزود حيرت او تخييلات و عقل²³

(16)Meselâ bu vaḥdet zevḳ ü lezzeti²⁴ ḳabîlindendir. 'İnnîne lezzet-i cimâ'î ve a'mâya ... (17)eşyâyı tefhîm mümkün olmadığı gibidir. Pes merḥûm ḳuddise sırrıhu "Gör nûr-ı vaḥdet" buyurduḳdan soñra

Hüsnündendir (18)bunca âşâr-ı ḳudret

buyurmaları Allâhü' A'lem bu ekvânda olan şıfâtıñ tâşîrâtıdır ki aña a'yân (19)dirler. A'yân-ı şâbiteniñ ta'rîfi 'ilm-i ilâhîde şâbit olup ḥâricde olmayan şey'e itlâḳ [olur]. (20)Ya'nî imân-ı şâbite mazhar-ı tecelliyât-ı Ḥaḳ'dur. Bu vech üzre müşâhede olunmaḳdur. Yoḥısa vaḥdetde [8a] (1)resm olmaz. Zîrâ şürür ... iḳtizâ ider. Ol ise ef'âl ü

²⁰ "Hepiniz çobansınız. Hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz." *Riyâzü's-Sâlihîn Metin ve Çeviri* I, e-kitap: Diyanet İşleri Başkanlığı), 291. https://webdosya.diyaret.gov.tr/hadis/UserFiles/Document/riyazussalihin_cild_1.pdf 12 Aralık 2023

²¹ "ve Allah'ın bir sözü var."

²² "Akıllı olan veya şuurlu olarak söze kulak veren kimse için bunda büyük ibret vardır." (Kâf/37)

²³ Eğer sadece akıllı doğru yolu bulmakta yeterli olsa idi, Fahr-i Râzî dinin (gizli tutulmuş) sırlarına vâkıf olurdu." (Mahdum, 2006, s.160)

²⁴ "Tatmayan bilmez."

sıfâtda olur. (2) zâtda olmaz... .. olsun hazret-i Hağ nazar kılmaz... .. (3)... .. tecellî kılar... (4)... .. (5)ismiyle tecellî ider. Zîrâ böyle olmazsa zât-ı [Mecîd'e] ism ü resm ve hükm ü tecellî ve itlâk (6)ü takyîd ve bunlar emsâli iktizâ ider. Bu ise kâbil degildir. **Pes** bu ma'nadan ötürü tecellî-i zât (7)ulûhiyyetle muttaşif olan zâta muzâf olur. **Pes** tecellî-i zât mütecellî olan 'abdiñ isti'dādına göre (8)[o]lur. **Zîrâ** zât-ı ilâhiyyeniñ bir şüret-i maşşûsası yoğdur ki zât anuñla zâhir ola. **Pes** zât-ı ilâhiyye bir (9) ..t-ı şâfiye gibidür ki anda mütecellî yoğdur. İsti'dāda şüretini şâhide kılar ve Hağ Te'ālā (10)..yā-yı a'yānda bi-ğaseb-i isti'dādātihā ve kâbiliyyātihā zâhir olur. Murād-ı Hağret-i Pîr kıddüse sırrıhu

Hüsnüdedür (11)bunca āsar-ı kudret

buyurmaları bu mağāmdandır. **Ba'dehu Merhūm** kıddüse sırrıhu cümle maşşūd-ı nūr-ı cemāle Raşūl (12)... Ya'nî kendü nefslere Hüdâyî vâşıl ol nūr-i cemāle hitābla beyān buyururlar ve bu ilâhî-ğāmıza-i ebyāna (13)... fezleke virürler **ve nūr-ı cemālden** murād sırr-ı na'iyleri zât-ı Bārî-i Te'ālā'nıñ tecellîsidür ki ıştılāh-ı kavimde eşyāya (14)... nūr-ı cemāl-ı itlâk iderler. كما قيل

سائر الحقائق كل في جمالک
سائر جلالک إلا له وليس

...ها ستور خلف کوان للا
السائر اليه صنبت بما فممنبيت

(15)

دره والله الهی احر

Fırşat geçer aldanma kıl ü kâle

(16)

Allāhü A'lem Merhūm Pîr ki kıyl ü kâlden murād-ı şerefileri küşüfāt-ı kevnıyye ola. **Zîrâ** (17)keşf kaçan kevnıyye olur. Sâlike reh-i zen olur. Ammā ba'z sâlike eglence ve ba'zısına rām (18)olur. Zîrâ sâlik-i mağdüb var ve meczüb-i sâlik var; sâlik-i muğıbb var. **Pes** küşüfāt-ı kevnıyye (19)sâlik-i meczüba reh-zendür. Meczüb sâlike eglencedür. **Sâlik** muğıbbe rāmdur ki evliyānın tuzağıdur. [8b] (1)... .. (2)... .. (3)... .. (4)... .. (5)... Merhūm Hağret-i Pîr buyururlar:

Ko keşf ü kerā[mātı]

(6)Bi'l-cümle mağāmətı

Kaşd it bula gör zātı

Gel Hū diyelim yā Hū

Ma'nası ey sâ[lik] eger (7)saña mücâhede vü riyâzetüñ ve esmā' vü evrād mülâzemetiñ sebebi ile nefş-i küşüfāt ü envār görünür[se] (8)anı terk eyle. Zîrâ aña i'tibār yoğdur. Eger sâlik-i meczüb iseñ saña reh-zendür. Mağāmı (9)geçmege sa'y eyle. Mağām-ı nefş, mağām-ı kalb, mağām-ı rüh, mağām-ı sırr, mağām-ı hafî, mağām-ı (10)ahfâ. Bu mağāmı 'ubür eyle. Mağşad-ı i'lā vü mağlab-ı insî olan nūr-ı cemāle vâşıl ol. "Kaşd (11)it bula gör zātı" dimek budur. **Ba'dehu**

Gel Hū diyelim yā Hū

buyurmuşlar. **Pes** bu Hū'dan (12)murād Cenāb-ı Hağret-i Hağ'dur. **Zîrâ** Hū 'ind-i erbābü'l-ma'rifete zamîr degildir, ismdür. Aşlı Allāh'dur (13)ki Allāh lâ ilāhe illā Hū.

Elifini hafz eyledik Lillâh kaldı. ²⁵ **Ba'dehu** lām-ı evvelîyi hafz eyledik ²⁶ de lehu kaldı. **Ba'dehu** lām-ı (15)şāniyyeyi hafz eyledik, hā kaldı. Hā'nın tekellümü müte'arriz olup bir kelimeye muhtâc olduğundan (16)ve o kelimesini zamm eyledik, Hū oldu ki Hū hem-ā-hem dîrsün. Bu taqdîrce zamm olmaz, ism-i (17)zāt olur. "Gel Hū diyelim" demek Gel ancak Allâh diyelim dimekdir. "Yā Hū" kavli salike hitâbdur. (18)Ya'nî "Ey sâlik gel hemân maṭlab-ı a'lāmuz müşâhede-i Mevlâ olsun. Âşâr-ı müşâhedesinden (19)hiç degildir. **Ba'dehu** Hazret-i 'Azîz

Yalvar Hâkḳ'a iriş kaşr-ı kemâle

buyurmuşdur. İşâret buyururlar ki (20)bu keşf ü kerâmet bir varṭa-i 'azîmedür. Sâlik buna düşdükte hâlâşı güçdür. Anı hâlâş eyleyen (21)yine Hâk Te'âlâ'dur. İmdi Hazret-i Hâkḳ'a beyân eyle, seni bu varṭadan kırtarsun. Kaşr-ı kemâl (22)ise netîce-i sülûkdur. Bir sâlikde terk-i sivâ ile vuslat-ı Hâk bulunmasa ol sâlik noḳşân (23)üzereür. Nitekim merhûm buyurmuşlar:

Qıl hazer bâṭıl tarîḳa gitmeden
Bâḳîyi fâni metâ'a şatmadan [9a]
(1)Key şaḳın taẓyî-i evḳât itmeden
Qo sivâyı maṭlab-ı a'lâyı gör

Bâṭıl tarîḳ didiği tarîḳ keşfidür. (2)[Fâni] meṭa'ina keşf ü kerâmetdür. Bâḳîden murâd vuslat-ı illallahdür ki ²⁷ **Zirâ** erbâb-ı ²⁸ **Seyyâ** vâṣıl-ı aḳmî al-âḳrî (3) **Fî fihū aḳmî hîḳe fî kân vâṣıl** vuslat ve şühüd âhîretde cinân-ı hür-ı (4)['ina] rāzî olmazlar. Belki **Endü** **Endü** **Endü** ²⁸ **Muḳṭir** ... (5)... Merhûm buyurmuşlar:

... (6)... (7)... İmdi ey sâlik eger ... ol ... kaldırınca bir yer degildir. ... (8)... Belki hâl daḳı mäsivâdur. Mäsivâ ise hicâbdur. Binâ'-i 'alî her i' mäl daḳı hicâb olur. Söz hemân (9)nefs-i ehl-i maḳâm olmadadır.

صوفیان از حال اهل بسیار هست
²⁹ میان اندر (10)مقام اهل نادرست

Pes Hazret-i Pîr ḳuddise sırruhu bu tarîḳa-i 'aliyye-i Celvetiyye üzere olan fuḳarâsına va'z ü nuşḳ (11)buyurur. Dir ki Ey ṭâlib-i sâlik 'aḳlıñı cem' eyle, fırsatı fevt eyleme. 'Ömr kütâhdur, bir gün evvel vâşıl-ı Hâk (12)olmağa sa'y eyle. **Allâhümme** [nefa'nâ] bu mev'iza vü tezkîre ḳaddesallâhü sırruh **ba'dehu** tamâmı Hüdâyî mazhar-ı evvel nür-ı cemâle (13)virdiler. Vâşıl ol buyurmayup mazhar-ı evvel buyurmalarında nükte nevdür ki tecellî-i zâta vüşüllerine işâret buyururlar. (14)**Zirâ** nür ile tecellîniñ beyninde fark vardır. Tecellîniñ ma'nası inkişâfdur. Nuruñ ma'nası aydınlıkdur. (15)[Bö]yle olunca tecellî başḳa olur. Müşâhede-i cemâli müşâhede başḳa olur. Tecellîye vuslat tesmiye iderüz. [Nür-ı] cemâle (16)vuşüle müşâhede-i cemâl-i tesmiye iderüz. Vuslat 'âmme-i ulyâ-i

²⁵ "Göklerin ve yerin egemenliği Allah'a aittir." (Şûrâ/49)

²⁶ "Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur." (Şûrâ/12)

²⁷ "Bu dünyada kör olan âhîrette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır." (İsrâ/72)

²⁸ "Doğruluğun hâkim olduğu bir ortamda, gücüne sınır olmayan bir hükümdarın huzurundadırlar." (Kamer/55)

²⁹ <https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh78> 10 Kasım 2023

İlâhiyye'niñ hâlidür. Müşâhede-i cemâli Bârî ... (17)hü Hâk' a enbiyâ-i 'atâmîñ hâl ü şânlarıdır. Bir vech dahı vuşlat-ı tâlib-i şâdıķıñ hâlidür. **Müşâhede** (18)[-i hâl] 'âşık-ı şâdıķıñ kârıdır ki biri mürıddür ve biri murâddur. **Merhûm Pîr'imüz** buyururlar:

Kimiñ kim nûr-ı Hâk ola (19)[delîli]
Şırâţ-ı müstaķîm olur sebîli
Yüri hâl ehli ol ķo ķîl ü ķâli
Cemîle irişen bulur cemâli

(20)[**Merhûm** bir ilâhîlerinde dahı buyurmuşlar:

Aldanma hâl ü ķâle
Îr Cennet-i vişâle
Bâ' iş ķamu kemâle
Fazlile rahmet ancak

Ma'lûm (21)ola ki mürıdîñ iki hâlî vardır. Biri talebdür ve biri 'aşķdur. Tâlibiñ hâķķında taleb-i vecd-i vecd buyurulmuşdur. (22)... 'Âşıkıñ hâķķında kimde kim 'aşķıñ nişanı var durur 'âķıbet ma'şûķa anı irgürür buyurulmuşdur. Tâlib-i mürıddür [9b] (1)'âşık odur. 'Âşıkıñ hâķķında

'İşķ odı evvel düşer ma'şûķa andan 'âşıkā

Şem' i gör kim (2)yanmadın yandırmadı pervâneyi

Lakin tâlibde derd 'âşıkda dahı şıdķ olur. Anıñçün [bâlâda] (3)tâlib-i şâdıķ ve 'âşık-ı [şâdıķ] ...lar. **Merhûm** pîr hâzretleri ķuddise sırrıhu buyurmuşlar:

Ezelden (4)'ışķ ile biz yana geldik
Hâķıķat şem'ine pervâne geldik
Tenezzül eyleyüb vaħdet ilinden
Bu keşret (5)'âlemin seyrâna geldik

Merhûm Pîr Hâzretleri bir ilâhîlerinde dahı buyurmuşlar:

Tılsım olub (6)benî-Âdem'de şüret
Ķonulmuş anda esrâr-ı hâķıķat
Mukaddem görünür 'ışķ u maħabbet
Şoñunda (7)vuşlatı iħsân iden Dost

Pes derslerimüz Merhûm 'Azîz'in kelimât-ı dürer-bârlarıyla tamâm ol[ur]. (8)Burada du'âya sebep olup bu dâr-ı 'anâyı terkden soñra hayrla zıkrimüze sebep olmak için bir kaç (9)kelimât-ı zevķiyye bu maħalle yazıldı. Umarız ki oķıyan ihvân şafâ-rûħımız için du'â-ı hayr ideler.

(10)Ķalbini pāk itmeyen görmez cemâl ü hıddeti
Nefsini hâķ itmeyen bulmaz kemâl-i rif'ati

(11)'Ârif ü dâñā olanıñ maķşadı Hâķ'dur hemân
Virseler dünyâ metâ' in âña eyler nefreti

(12)'Âşık oldur Cennet için itmeye ķulluģını

Hem dahı havf-nār olmaya anıñ tã'ati

(13) لماسار عولكوبحييب للعشاق قلت
اخوانى كم نور من انظرناتقش

(14) صر الانوار طالب يا قائل منهم قال
كالضوتى تكن تحرق نغسه شمع مذك

(15) فيه امه الاورايت شيا رايت ما
حضرتى شهدت الما حضرة شهدت ما

(16) لوى فان كلها ونحن وانت انا
رتبتى حقا عاينت هالك شئ كل

(17) Sırr-ı vahdetden haber-dār olmayan egri-naẓar
Bilmez ol hüviyyeti ve eglemez bu vuşlatı

(18) Haqq'ı tevḥīd iderim zü'umun iden cāhid olur
Kendüyi ğayr 'add iden fehmi eylemez bu şirketi

(19) كلها جمعا والاشخاص الافعال خالق
والرعية والاسباب واختيار الفعل

(20) شاهدى فيه الله عند من كل قل امر
حجتى الالسه غير خالق من هل رمز

(21) Hıbr yokdur sözlerimde egri fehmi itme āni
Müş'ir olur bu kelāmım sırr-ı Cebbāriyyeti

[10a]

(1)... ..

(2)... ..

(3)... ..

(4)... ..

(5)... ..

(6)... ..

(7) Nāqış oldur enbiyāya uymaya ḥāl ü dili
Şer' üzere olmaya anıñ şuhūd ü nazarı

(8) Āşık u şādık odur ma'şūkınıñ emrin tuta
Cān u baş ile ide yolında anuñ ḥidmeti

(9) Ehl-i kurbet ol kişidür kendüden fānī ola
Haq ile bākī olub qalmaya hiç inniyyeti

(10) Tā ki rü-yı vahdet ola āyineñde eşkār
Vermeye ağyār ü keşret sālīke ašlā cem'iyyeti

(11) Eyle 'Abdülḥay kelāmıñ muhtaşar maṭlūbdur
'Ārif olan kimseniñ bu zevke olmaz ḥaceti

(12)El-ḥamdülillāhi Te'ālā şerḥimüz ve kaşîdemüz temām oldu. Du'āya şürü' idelim. **Ḥaḳ Sübhānehü ve Te'ālā** merḥüm Ḥazret-i (13)Pîr'in rūḥāniyyeti ile müstemid ve küdüret-i ḳalbiyyemüzi def' ve muşaffā vü mücellā ve ezvāk-ı şuveriyye vü ma'neviyye (14)ile cümlesini zevḳlendire ve ḥazret-i Allāh Merḥüm'ün evlād ü aḥfādına mine'z-zükürü ve'l-inās 'ömr-i tavîl (15)iḥsān eyleyüb ḥıfz u emānında eyleye ve her birini āfāt-ı dehrden maşūn u maḥfūz eyleye.

Āmīn (16)yā Mucībe's-sā'ilīn!

حرر في شهر جمادى الاولى لسنة احد عشر وما تيه والى الشرف العرو له في هجر³⁰

(17)Bi-ḥamdilillāh ve'l-minne bu şerḥ irişdi pāyāna
Müsellem ide bunı Ḥaḳ bula ... ehl-i 'irfāne

(18)Cevāhir añlayan 'ārif bilür bu dürrlerin ḳadrin
Cevāhir bilmeyen nādān ne ḳadr dür ne dür-dāne

(19)Tetebbu' eyleyen 'ārif bilür bu dürrlerin ḳadrin
Bulur ol genc-i ma'nāyı irişür niçe biñ kāne [10b]

(1) 'Āşık odur 'āşıkıñ
Bulamaz bundaki genci göz ol bunı dīvāne

(2)Yanmadan yaḳdı [beni] pervāneyi
Buna ehl olmayan kimse ['örfinden] oldı biḡāne

(3)Ṭālib-i şādık u 'āşık-şifāt
Velî ... ehliyyet edenlerle ṭolu ḥāne

(4) 'İşḳla biz yana [geldik] ḥaḳīḳat şem'[ine] ...

(5)... ..

(6)... ..

(7)... ..

(8)... ..

(9)İlāhî umarım senden bi-ḥaḳḳ-ı cümle-i esm'
Ḳuluñ 'Abdülḥay'a luṭf it maḳārın ile rızvāne

³⁰ Hicrî 1111 yılının Cemâziye'l-ulâ ayında yazılmıştır.

ABDÜLHAY CELVETİ'S COMMENTARY ON AZİZ MAHMUD HUDÂYİ'S HYMN WHICH BEGINS WITH THE LINE "KİMSELER HÜSNÜNİ VASF EYLEYEMEZ"

ABSTRACT

"Şerh", which means "to open, separate, split" in dictionaries, refers to explanations made verbally or in writing about a subject. It is included in the literature as a type of writing written to reveal dark sentences in compendious texts, to reveal its purpose by examining it from various aspects, and to reveal deep meanings with examples. Since works in Arabic and Persian were written in along with Turkish in the Ottoman geography, it is seen that the commentaries written in this period generally had the feature of translation. Such works have an important place in the commentary tradition, but commentaries written on Turkish texts also have an important place in literature. A work of this type of commentary is discussed in the article, and it is an example of a prose commentary written on a sufi work in Turkish verse.

Aziz Mahmud Hudâyî, one of the great Turkish sufi poets of the 17th century, is the founder of the Celvetiyye order. Although there are many Turkish and Arabic works, translations, commentaries and annotations have been written for many of them. His poems, written in the form of hymns, were composed and performed in dervish lodges for centuries. In this study, the commentary that one of the caliphs of Aziz Mahmud Hudâyî, Saçlı İbrahim Efendi's son Abdülhay Celvetî wrote to his sheikh's hymn, which begins with the line 'Kimseler hüsnüni vâsf eyleyemez', is discussed. In his work, Abdülhay Celvetî discussed the hymn of Aziz Mahmud Hudâyî in terms of its content, not its artistic dimension. Apart from the commentary of Abdülhay Celvetî, which is the subject of the article, the sources include the commentary on the Surat al-Fatih, the commentary of some suras from the Qur'an, the translation of Kaside-i Bürde, the commentary of a hymn by Aziz Mahmud Hudâyî and the commentary of a poem by Hacı Bayram Veli. It is also mentioned that he had a dīvân, but this work has not yet been found. Except for dīvân and the commentary he wrote on Hudâyî's ghazal, all of them have been studied and published.

As is customary, it is seen that after starting with a short besmele, hamdele and salwele, the reason of commentary (sebeb-i teşrih) is written. After the introduction, the commentary begins. The commentary focused on the mystical depth of the source text rather than its literary/artistic aspects; structural features such as meter and rhyme are not mentioned. Firstly, the entire source text is written, then each verse is explained one by one. The commentator sometimes explained the verses by dividing them into various phrases, words and sometimes even letters. Thus, he preferred a commentary method that goes from the part to the whole. While commenting on the poem, it is seen that in addition to verses and hadiths, quotations from other poems of Hudâyî are frequently used to enrich the narrative with evidence. The commentator also quoted from Abdullah Herawî, Ibn al-Fârîz, Abû Hanîfa, Ali b. Osman al-Üşî, Sayyid Nesîmî, Nâbî, and Mawlânâ Jalâleddîn-i Rûmî.

In the article, firstly, briefly about the tradition of commentary in Turkish literature, then informations about Abdülhay Celvetî, his sheikh and his maternal grandfather Aziz Mahmud Hudâyî are given and the introduction and transcribed text of the work is presented. The only accessible copy of the work is registered in Ankara University Faculty of Theology Library, number 37177. The hymn of Aziz Mahmud Hudâyî has been commented in a sufi manner in the work consisting of a total of ten leaves. In the sources, it is stated that Abdülhay Efendi annotated another hymn by Hudâyî, but this work has not

been found. The commentary text that is the subject of this article fills a gap in the commentary literature as it is a commentary of a hymn by Hz. Hudāyî that is different from the one mentioned. This also suggests that Abdulhay Celvetî may have commented on two hymns by Aziz Mahmud Hudāyî. From this point of view, the study is expected to contribute to the sources in terms of drawing the general framework of Abdülhay Celvetî's works and commentary method. Although there are some deficiencies in the manuscript due to wear and tear, the text is remarkable for its content.

Keywords: Abdulhay Celvetî, Celvetiyye, Hudāyî, commentary, lyric, hymn.